

Paragi Beáta

Az oslói békefolyamat és a palesztin autonómia kudarcának okai

Bevezetés

A palesztin–izraeli kapcsolatok utóbbi évekbeli alakulása, a palesztinok szabadságát sok tekintetben korlátozó önkényes izraeli intézkedéseik, a nemzeti egység hiányáról tanúskodó palesztin belpolitikai fejlemények könnyen feledtetik azt az időszakot, amikor izraeliek és palesztinok viszonylag békés közelségben éltek egymás mellett (1967–1993).¹ A megszállt területek palesztin lakossága polgári és politikai alapjogait nem gyakorolhatta, de mindennapjai klasszisokkal békésebbek voltak mint napjainkban. Miközben a palesztin önrendelkezési törekvések 1974-ben nemzetközi elismertséget kaptak az ENSZ keretein belül, addig a megszállt palesztin területek lakosságának 1993-ig türelmesnek kellett lennie, hogy Izrael is kész legyen nemzeti önrendelkezési joguk tudomásulvételére. Az Izrael és Palesztinai Felszabadítási Szervezet közötti kölcsönös elismeréshez hosszú út vezetett, és bár történelmi fejleménynek bizonyult, az *elvi nyilatkozat* aláírása mégsem vált a tartós megbékélés garanciájává. Noha sokan a palesztin állam létrehozását látták az átmeneti időszakra kidolgozott megállapodásokban, a háttérrel mélyebben ismerők – palesztin oldalon és az arab világban a közvélemény egy része is – már a kezdetekkor szkeptikusak voltak az elérhető eredményeket illetően.² A kétely oka elsősorban az volt, hogy az *elvi nyilatkozat* tartalmában a két

¹ Az MTA–MEH kutatás egy időben zajlott a szerző doktori értekezésének készítésével. Ennek megfelelően a tanulmány bizonyos egységet alkot a disszertáció alapján az utóbbi években megjelent – az oslói békefolyamat és a palesztin társadalmi, politikai, gazdasági sajátosságok 1990-es évekbeli alakulását vizsgáló – egyéb publikációival, lásd: PARAGI Beáta [2005]: A palesztin nemzeti identitás fejlődése. In: N. RÓZSA Erzsébet (szerk.) [2005]: *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel- és Távol-Keleten*. Budapest: Teleki László Alapítvány, pp. 67-84.; PARAGI Beáta [2006]: Az Európai Unió közös érdek- és szereprendszere a Közel-Keleten. *Külügyi Szemle* Vol. 5. No. 3-4, pp. 49-88.; PARAGI Beáta [2007a]: Sokféleség az egységben. Az Európai Unió tagállamainak a közel-keleti konfliktushoz való viszonya. *Grotius online folyóirat*. BCE, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Budapest. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=OIHEVS>; PARAGI BEÁTA [2007b]: Az oslói békefolyamat gazdasági összefüggései. *Társadalom és Gazdaság*. Vol. 29. No. 2. pp. 207-239.; PARAGI BEÁTA [2008]: Még nem modern, már nem hagyományos. A palesztin államiság kérdőjelei a XXI. század elején. In: BALOGH Péter et al [2008]: *60 éves Közgáz. A Jubileumi Tudományos Konferenciára készült tanulmányok: Társadalomtudományi Kar*. Aula, Budapest, pp. 199-214.; PARAGI BEÁTA [2009]: Békefolyamathoz kötött államépítés a Közel-Keleten” *Külügyi Szemle* Vol. 8. No. 1. pp. 73-101.

² Glenn E. ROBINSON [1997]: *Building a Palestinian State*. Indiana University Press, Bloomington; Yezid SAYIGH [1999]: *Armed Struggle and the Search for State*. Oxford University Press, Oxford; Edward W. SAID [1996]: *Peace and its Discontents: Essays on Palestine in the Middle East Peace Process*. Vintage Books, New York; Edward W. SAID [2000]: *The End of the Peace Process: Oslo and After*. Granta Books, London; Moshe MA'UZ – Robert L. ROTHSTEIN – Khalil SHIKAKI (eds.) [2002]: *The Israeli-Palestinian Peace Process*. Sussex Academic Press, Brighton; GAZDIK Gyula [1994]: Madridtól az oslói

fél közötti tényleges erőviszonyok fejeződtek ki, és nem pedig az „igazságos békére” vonatkozó elvont elképzelések. A megállapodások aláírói meglehetősen pragmatikusak voltak: ahelyett, hogy maximalista, ám teljesíthetetlen célokat vállaltak volna, azt a minimumot próbálták meg rögzíteni, amelyben készek voltak egyetérteni.

Jelen tanulmány célja egyrészt azon feltételrendszer vizsgálata, amely mentén az oslói megállapodásoknak sikeresnek kellett volna lennie, másrészt azon összefüggések ismertetése, amelyek meghatározták az oslói megállapodásokat aláíró két fél mozgásterét. Ennek megfelelően a kutatás középpontjában részben a felek megállapodáshoz fűződő – és a békefolyamat hatására az 1990-es, 2000-es évek folyamán változó – érdekei és elvei, részben a palesztin oldalon az évek folyamán bekövetkező változások állnak. Ez utóbbi részletesebb vizsgálatát az indokolja, hogy az oslói megállapodások – a sajátos természetű autonómia létrehozásával – alapvetően a palesztin társadalmi, politikai, gazdasági életben eredményeztek olyan változásokat, amelyek a kezdeti elképzeléseiktől eltérően alakították a békefolyamat sorsát. A békefolyamat kudarcának valamennyi magyarázatát szinte lehetetlen számbavenni, ám az alábbi összefüggések mégis fokozott figyelmet érdemelnek: az oslói megállapodások eltérő értelmezése izraeli és palesztin oldalon; a megállapodások elveiben és szövegezésében rejlő csapdák; a sajátos nemzetközi szerződéseknek tekinthető megállapodások gyengeségei, az azok rendelkezéseinek végrehajtását nehezítő tényezők; a békefolyamatot ellenző palesztin és izraeli (zsidó) kisebbség stratégiai szempontból meghatározó helyzete, valamint az ún. végső megállapodásig félretett státuszkérdések helyzetében mégis bekövetkező változások.

Történelmi előzmények: a palesztin kérdés háttere dióhéjban

A palesztin kérdés 1993 előtt

A sokak számára megoldandó problémát jelentő közel-keleti kérdés gyökerei bő száz éves múltra tekintenek vissza. Az abban közvetlenül érintett felek által játszott szerepek a második világháborút követően kristályosodtak ki. Az ENSZ Közgyűlés 181. számú felosztási határozata (1947. november 29.), annak zsidó részéről való elfogadása, illetve arab oldalról történő elutasítása, Izrael állam egyoldalú függetlenné nyilvánítása (1948. május 14.), majd másnap az arab államok által kezdeményezett – sorrendben első-arab izraeli háború – máig tartó következményekkel járt.

Izrael és az arab államok az utóbbi évtizedekben négy háborút vívtak egymással (1948, 1956, 1967, 1973), illetve az izraeli hadsereg több esetben avatkozott be – saját lakossága, érdekeltségei védelme érdekében – Libanon déli területén (1978, 1982–2000), 2006). Bár e fegyveres összeütközések közvetlen kiváltó okai és következményei eltérőek voltak, a palesztinai arabok által lakott

kézfogásig. *Társadalmi Szemle*, 1994/1. pp. 60-69.; GAZDIK Gyula [1996]: Az átalakuló Közel-Kelet és a palesztin autonómia. *Társadalmi Szemle*, 1996/4, pp. 42-53.; GAZDIK Gyula [1998]: Netanjahu és a közel-keleti béke. Az oslói folyamat: az úton végig lehet menni? *Társadalmi Szemle*, 1998/6, pp. 42-56.

területek³ valamilyen módon mindig szerepet játszottak a tágabb közel-keleti stabilitás (hiánya) szempontjából. Míg az Izrael számára függetlenségi háborúnak minősülő első arab–izraeli háború a palesztinok kollektív (nemzeti) tudatában a Holokauszthoz hasonló katasztrófaként él,⁴ addig a húsz évvel később bekövetkező hatnapos háború ténylegesen is kényszerpályára állította a palesztin nemzeti felszabadító mozgalom ügyét. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a tradicionálisan palesztinok lakta Nyugati Part (Ciszjordánia), Kelet-Jeruzsálem, illetve Gázai-övezet – az Egyiptomhoz tartozó, 1979/1982-ben visszaadott Sínai-félsziget és a Szíriához tartozó részben annektált Golán-fennsík mellett – izraeli megszállás alá került. Másrészt az arab államok (Egyiptom, Szíria, Jordánia) vereségével az arab nacionalizmus hatékonysága és fő célja, az egy(séges) arab állam létrejöttének realizálása is kérdésessé vált. Ebből adódóan a korábbiakban e perspektívákban bízó palesztin vezetés, elsősorban az Arab Liga ösztönzésével 1964-ben alapított Palesztinai Felszabadítási Szervezet (PFSZ, *Palestine Liberation Organization, PLO*) is kénytelen volt alternatív elveket, eszközöket, módszereket adaptálni a – számára a nemzetközi közösség által megígért (1947), de érezhetően nem biztosított – palesztinai arab állam megteremtése érdekében. Immár hivatalosan is felvállalva a függetlenség fegyveres úton való kivívását,⁵ nem csupán izraeli érdekeltségek ellen a térségben és Európában elkövetett erőszakos (nyugati

³ Rasíd Khálidi a palesztinai arabok – palesztin – nemzeti identitása fejlődésének kezdetét a XIX. század közepére teszi, a legmeghatározóbb éveknek a huszadik század első felét tartja; bővebben lásd: Rashid KHALIDI [1998]: *Palestinian Identity*. Columbia University Press, New York. A két világháború között – összhangban az első Churchill-féle Fehér Könyv (1922) megfogalmazásával – zsidók és arabok egyaránt palesztinnak minősültek („*the status of all citizens of Palestine in the eyes of the law shall be Palestinian*”). Bár Golda Meir Sunday Timesnak (1969. június 15.) megfogalmazott gondolata („*There were no such thing as Palestinians. When was there an independent Palestinian people with a Palestinian state? It was either southern Syria before the First World War, and then it was a Palestine including Jordan. It was not as though there was a Palestinian people in Palestine considering itself as a Palestinian people and we came and threw them out and took their country away from them. They did not exist.*”) ma már Izraelben sem tartja magát, sokan napjainkig kétségbe vonják, hogy az arab nép nemzetekre osztása (köztük a palesztin mivolt, nemzeti identitás) mennyiben szerves fejlődés eredménye, vagyis mennyiben hivatkozási alap bármiféle szuverén állam követelése szempontjából. Ebben nyilván szerepet játszik a palesztinok egyes köreiből magát napjainkig tartó, eredetileg az 1968-as PFSZ Nemzeti Kartában is megfogalmazott vélekedés, miszerint a zsidóság nem alkot önálló nemzetet. A karta 20. cikke szerint: „*Claims of historical or religious ties of Jews with Palestine are incompatible with the facts of history and the true conception of what constitutes statehood. Judaism, being a religion, is not an independent nationality. Nor do Jews constitute a single nation with an identity of its own; they are citizens of the states to which they belong.*” PLO [1968]: *The Palestinian National Charter*. Kairó, 1968. július 17. Az e tanulmányban idézett gondolatok és dokumentumok egy része saját fordítás, egy részük – amennyiben az a szerző tartalmilag indokoltnak tartotta – az eredeti (angol) verziónak megfelelően, fordítás nélkül került közlésre. A palesztin-izraeli kérdés történetének főbb dokumentumai magyarul is elérhetőek: LUGOSI Győző (szerk.) [2006]: *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. L'Harmattan, Budapest.

⁴ John V. WHITBECK [2007]: What 'Israel's Right to Exist' Means to Palestinians. *Christian Science Monitor*, 2007. február 2. , <http://www.csmonitor.com/2007/0202/p09s02-coop.html>

⁵ A PFSZ 1968-ban módosított Nemzeti Kartájának 9. cikke szerint „a fegyveres harc az egyetlen módja Palesztina felszabadításának”.

terminológiával élve terrorista) cselekmény fémjelezte tevékenységüket, de a megszállt (palesztin) területekkel, illetve az Izraellel szomszédos arab államokkal is összeütközésbe kerültek. Bár az arab államok nem szívesen látták Izraelt szomszédságukban, minden vele szemben létező hivatalos politika, retorika, gazdasági bojkott ellenére (feleslegesen) nem kívánták tesztelni – az 1960–1970-es évektől viszonylag következetes amerikai támogatást élvező állam – tűrőképességének határait. Minden, a Nyugati Parttal fennálló kötődés ellenére Jordánia 1970 szeptemberében kiutasította a PFSZ-aktivistákat területéről. A lassan polgárháborúba (1975–1990) sodródó Libanonban menedéket találó mozgalomnak Dél-Libanonból, illetve Bejrútból 1982 nyarán kellett távoznia. Amíg Egyiptom amerikai közvetítéssel – az európai államok tartózkodó fogadtatása, az arab világ és a PFSZ elutasítása ellenére – békeszerződést kötött Izraellel (1978, illetve 1979), addig Szíria tartós és reális tartózkodási helyet más okokból – a szíriai-izraeli határszakasz rövidsége, a Golán Szíriához (és nem palesztin érdekeltséghez) való tartozása, a Háfez al-Aszad vezette rezsim (1971–2000) keménysége miatt – nem kínált a PFSZ számára.

A székhelyét az 1980-as évektől Tuniszban tudó szervezet nem csupán fizikailag, de szellemileg, politikailag is egyre távolabb került a palesztin területektől. Ennek nem csupán az 1967-ben létesített izraeli katonai, illetve (1981-től) civil adminisztráció jelenléte és működése adja magyarázatát, hanem olyan helyi erők megerősödése is, amelyek potenciális alternatívát kínálhattak – illetve a későbbiek folyamán kínáltak is – a PFSZ külső vezetésével szemben.⁶ Sok egyéb összefüggés és látszólagos ellentmondás mellett a PFSZ „hazai” terepen való fokozatos gyengülése, költségvetési helyzetének romlása, illetve nyugati hivatalos körökben egyre növekvő elismertségre vezetett az oslói folyamathoz, az Izraellel való megelégedésszerű megállapodáshoz.

Az Izrael és a PFSZ közötti megegyezés háttere: az oslói békefolyamat filozófiája

A – szuverén palesztin állam iránti törekvést Izrael határain belüli átmeneti autonómiára redukáló – oslói folyamat hivatalosan 1993-ban kezdődött. Deklaráltan nem ért véget, legalábbis nem érte el a palesztinok és a nemzetközi közösség egy része által beleértett célját, a palesztin állam létrehozását.⁷ Politikai

⁶ ROBINSON [1997]: *i.m.*; Nigel PARSONS [2005]: *The Politics of the Palestinian Authority. From Oslo to al-Aqsa*. Routledge, London

⁷ Az oslói békefolyamat (1) palesztin-izraeli tárgyalásairól, annak előzményeiről, háttéréről és végrehajtásáról (1992/1993-tól 2005-ig): MFA-Gol [1994]: *The Middle East Peace Process: an Overview*. Ministry of Foreign Affairs. Information Division, Jerusalem; David MAKOVSKY [1995]: *Making Peace with the PLO: The Rabin Government's Road to the Oslo Accord*. Westview Press, Boulder, Colorado; Mohamed HEIKAL [1996]: *Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations*. Harper Collins, London; Uri SAVIR [1998]: *The Process. 1100 days that changed the Middle East*. Random House, New York; Yossi BEILIN [1999]: *Touching Peace. From the Oslo Accord to a Final Agreement*. Weidenfeld and Nicholson, London; Eytan BENTSUR [2001]: *Making Peace: A First-hand Account of the Arab-Israeli Peace Process*. Praeger, Westport; C. Christopher BARDER et al [2002]: *A Statistically Based Survey of the Oslo Process, its Agreements and Results*. ACPR Publishers, Shaarei Tikva, Israel; Tamara C. WITTES (ed.) [2005]: *How Israelis and Palestinians Negotiate: a Cross-Cultural Analysis of the Oslo Peace Process*. United States Institute of Peace, Washington. Magyar nyelven lásd GAZDIK Gyula tanulmányait [1994, 1996, 1998] és ROSTOVÁNYI Zsolt [2006]:

értelemben úgy halt el, hogy az általa létrehozott palesztin adminisztráció, intézményrendszer – az önkormányzatiság – fennmaradt. A szóban forgó időszakot alapvetően két szakaszra lehet bontani: az 1993 és 2000 közötti időszakra, illetve a második intifáda kitörésével (2000. szeptember 28.) kezdődő időszakra. Ahogy nehéz pontosan lezárni, úgy nem kevésbé könnyű pontosan meghatározni a kezdeti időpontot sem. Szimbolikusan az Izrael és PFSZ közötti oslói tárgyalások eredményeként megszülető, végül Washingtonban aláírt *elvi nyilatkozatot* (*Declaration of Principles*, 1993. szeptember 13.) tekintik annak, gyökerei mégis korábbra nyúlnak vissza.

A dokumentum 1. cikke szerint „[a] folyamatban lévő közel-keleti békefolyamat keretei között az izraeli-palesztin tárgyalások célja, többek között, a Palesztin Átmenti Önkormányzati Hatóság, illetve a palesztin nép számára választott tanács (a „tanács”) létrehozása a Nyugati Parton és a Gázai-övezetben egy maximum öt évig tartó átmenti időszakra, amely a Biztonsági Tanács 242. (1967) és 338. (1973) számú határozatai alapján a végleges rendezéshez vezetnek. A felek megértették, hogy a megállapodások a széles értelemben vett békefolyamat szerves részét képezik, illetve a végső státuszra vonatkozó tárgyalások a Biztonsági Tanács 242. (1967) és 338. (1973) sz. határozatainak végrehajtásához vezetnek.” Bár az oslói békefolyamat háttérében álló filozófia végül nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket – a palesztin állam létrehozását – röviden mégis érdemes összefoglalni az elgondolás lényegét, illetve az annak háttérében álló összefüggéseket.

A közel-keleti és észak-afrikai (MENA) térség regionális összehasonlításban a világ gazdaságilag – kereskedelmet és tőkeáramlást tekintve egyaránt – legkevésbé integrált régiója.⁸ Az arab államok és Izrael között évtizedek óta létező komplikált gazdasági bojkott, illetve az egymás közötti gazdasági kapcsolatokat strukturálisan (is) befolyásoló olajellátottság az a két tényező, amely évtizedeken keresztül meghatározta a térség államainak egymással való gazdasági kapcsolatait.⁹ A hidegháborút követően azonban a nemzetközi rendszer

Együttélésre ítélve. Korona Kiadó, Budapest, pp. 163-194. (2) Az oslói folyamat kritikájáról, veszélyeiről palesztin szemszögből SAID [1996]: *i.m.*; SAID [2000]: *i.m.*; SAID [2004]: *i.m.*; (3) Az oslói folyamattal kapcsolatos izraeli várakozásokról és csalódásról: Kenneth LEVIN [2005]: *The Oslo Syndrome. Delusions of a People Under Siege*. Smith and Kraus, Hanover; (4) Az oslói folyamat következményeiről, kudarcának okairól bővebben: Ilana KASS – Bard E. O’NEILL [1997]: *The Deadly Embrace: the Impact of Israeli and Palestinian Rejectionism on the Peace Process*. University Press of America; MA’OZ et al [2002]: *i.m.*; Charles ENDERLIN [2003]: *Shattered Dreams: the Failure of the Peace Process in the Middle East, 1995–2002*, Other Press, New York; Anthony H. CORDESMAN [2005]: *The Israeli-Palestinian War. The Escalation to Nowhere*. Praeger, London és CSIS, Washington. Joel BEILIN – Rebecca STEIN [2006]: *The Struggle for Sovereignty. Palestine and Israel 1993–2005*. Stanford University Press, California.

⁸ Mohamed A. EL-ERIAN – Stanley FISCHER [1996]: Is MENA a Region? The Scope for Regional Integration. *IMF Working Paper*, 96/30.

⁹ A gazdasági bojkott – az Arab Liga 1945. decemberi döntése értelmében – az arab államok részéről három szintű volt, az arab államok részéről vonatkozott az Izraellel való hivatalos kereskedelemre, az izraeli vállalatokkal való kereskedelemre, illetve szélsőséges esetben azon vállalatokra is, amelyek kapcsolatban álltak izraeli cégekkel (napjainkra részben feloldották). Sok esetben inkább ártott az arab államok gazdaságának, mint Izraelnek. Baruch KIMMERLING [1983]: *Zionism and Economy*. Schenkman Pub Co, Cambridge, Mass., pp. 83-84. Lásd még Ephraim KLEIMAN [1998b]:

átalakulásával – nem utolsó sorban az ideológiai alapon létező gazdasági-politikai szövetségi (al)rendszerek felbomlásával – e térségben is egyre szükségesebbé vált a közös gazdasági érdekek felismerése, illetve a gazdasági kapcsolatok integrálásában való gondolkodás.

Az „új Közel-Kelet” (*New Middle East* vagy *Middle Easternism*) vízióját Simon Peresz izraeli politikus nevéhez kötik. A baloldali szellemiséget tükröző elgondolás értelmében a régió békés gazdasági együttműködése kulcsa az arab-izraeli megbékélés, amelyhez a palesztin kérdés politikai megoldásán keresztül vezet az út. Ez utóbbi pedig a palesztin területek gazdasági fejlesztése és prosperitása révén érhető el.¹⁰ Ezen elképzelés egyrészt a madridi Közel-Kelet konferenciát (1991) követő regionális munkacsoporti üléseken formálódott, másrészt az *elvi nyilatkozat* aláírását megelőző és követő különféle szakmai konferenciákon. Legbefolyásosabb fórumként említhető két amerikai kutatóintézet – a Harvard Egyetemen működő *John F. Kennedy School of Government*, illetve a bostoni Cambridge-ben található *Massachusetts Institute of Technology (MIT)* – közgazdászai által rendezett konferenciasorozat, amelyen a résztvevő – egyiptomi, izraeli, jordániai, libanoni, palesztin, szíriai – kutatók, oktatók a szorosabb regionális együttműködés alternatíváit, veszélyeit, lehetőségeit vitatták meg.¹¹

Nem utolsó sorban a távlati regionális együttműködés, fejlődés lehetőségébe vetett hit fejeződött ki az 1992/1993 telén Oslóban meginduló közvetlen tárgyalások izraeli és palesztin résztvevőinek hozzáállásában is. Fontos megjegyezni, hogy a közel-keleti konfliktus minden „nemzetközi” jellege ellenére az *elvi nyilatkozatig* vezető időszakot Izrael és a palesztin fél (PFSZ) közvetlenül tárgyalta végig, még az Egyesült Államok is csak az utolsó pillanatban szerzett róla hivatalosan tudomást. Az elképzelt palesztin-izraeli megbékélés víziója – a fokozatosság elvében és gyakorlatában rejlő minden veszély ellenére – abból indult ki, hogy a palesztin társadalom akkor lesz elégedett, a palesztin gazdaság akkor lesz sikeres, ha piaci elven működtetik, ha létrehoznak egy erős, exportorientált magánszektor, illetve ha a közszféra anélkül biztosítja az ahhoz szükséges támogatást (feltételeket), hogy erőteljesebb kontrollt gyakorolna a gazdaságra. A palesztin gazdasági fejlődés és az izraeli biztonsági megfontolások összekapcsolhatósága központi kérdései voltak az oslói tárgyalásoknak is, amelyek nagy reményeket fűztek a kettő párhuzamos, „egyszerre megteremthetőségének” alternatívájához.¹² Bár érdekes módon a kezdeti oslói tárgyalások folyamán

Is There a Secret Arab-Israeli Trade? *Middle East Quarterly*, Vol. 5, No. 2., <http://www.meforum.org/393/is-there-a-secret-arab-israeli-trade>

¹⁰ Nézetei az azonos című könyvben 1993-ban jelentek meg; magyar nyelven elérhető: Simon PERESZ [1995]: *Az új Közel-Kelet*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.

¹¹ A Harvardon 1989-ben kezdtek intenzívebben a közel-keleti béke politikai gazdaságtanával foglalkozni. Az 1992-es év és több, mint harminc amerikai, izraeli, arab részvevő kutatómunkájának eredménye a Stanley FISCHER – Dani RODRIK – Elias TUMA szerkesztésében és a MIT Press gondozásában – még az Elvi Nyilatkozat aláírását megelőzően – megjelent *The Economics of Middle East Peace* (1993) c. tanulmánykötet, illetve a kimondottan a palesztin területek helyzetével foglalkozó *Securing Peace in the Middle East: Project on Economic Transition* (1994) c. tanulmánykötet. A kutatás háttéréről bővebben lásd pl. a Stanley Fischerrel (az Izraeli Nemzeti Bank későbbi elnökeivel) készült interjút: FISCHER [1994b].

¹² „Értem” – folytatta Abu Ala [Ahmed Korei] – „De ne felejtse el, hogy az együttműködés, nem az elkülönülés a célunk. Ehhez védenünk kell a gazdaságunkat”. „Biztonság nélkül, nem lesz gazdasági fejlődés” – válaszoltam [Uri Savir]. „És gazdasági fejlődés nélkül

meglepően kevés szó esett a nemzetközi, hivatalos gazdasági-pénzügyi hozzájárulás konkrét lehetőségeiről, annak szükségszerűsége kétségtelenül meghatározta a tárgyalások alakulását. Hasonlóan az egyiptomi-izraeli békeszerződéshez (1979), a nagymértékű segélyek ígérete a palesztin esetben is a megbékélés garanciájának tűnt.¹³ Bár palesztin körökben is voltak politikusok, akik látták a külső segélyekben távlatilag rejlő veszélyeket, az *elvi nyilatkozat* aláírói mégis a békefolyamat támogatását kérték a nemzetközi közösségtől. A dokumentum gazdaságfejlesztésre vonatkozó, IV. számú melléklete a tágabb regionális együttműködéshez kívánta kapcsolni a Nyugati Part és a Gázai övezet fejlesztését, amelyhez az aláíró felek nemzetközi segítséget kértek, amennyiben: „[a] két fél a multilaterális béke megteremtésére irányuló erőfeszítések szellemében együtt fog működni egy az egész térségre, így a Nyugati Partra és a Gázai övezetre is vonatkozó, a G7 által kezdeményezendő fejlesztési terv kidolgozása érdekében. A felek kérni fogják a G7-et, hogy minden érdekelt állam vegyen részt a programban, beleértve az OECD tagjait, a térségbeli arab államokat és intézményeket, valamint a magánszektor is. A fejlesztési tervet két fő komponens alkotja, egy gazdasági fejlesztési program a Nyugati Part és a Gázai övezet számára, illetve egy regionális gazdaságfejlesztési program.” A donorok szerepvállalása nem volt teljesen előzmények nélküli, amennyiben több állam évek óta nyújtott bizonyos támogatást a palesztin területeknek, illetve amennyiben a madridi konferenciát követően létrehozott munkacsoportok szintén regionális fejlesztésben gondolkodtak

A magán-, illetve hivatalos forrásokra épülő – de azonnali palesztin függetlenséget nem tartalmazó – gazdasági prosperitás Peresz-féle ígérete két utólag beigazolódnó veszélyt hordozott magában. Egyrészt olyan irreális várakozások, nagy hasznok, gyors meggazdagodás kialakulásának veszélyét, amelyek korábban nem léteztek a palesztin lakosság köreiben. Másrészt a mielőbbi és minél teljesebb palesztin gazdasági és politikai szuverenitást szorgalmazó politikusok, kutatók, tanácsadók részéről megfogalmazott félelem volt, hogy az addigi izraeli katonai jelenlétet majd gazdasági dominancia váltja fel.¹⁴

nem lesz biztonság”- felelt ő [Ahmed Korei]. A teljes beszélgetés lásd: SAVIR [1998]: *i.m.* p. 37.

¹³ Scott LASENSKY [2005]: *Chequebook Diplomacy: The US, the Oslo Process and the Role of Foreign Aid*. In KEATING et al [2005]: *i.m.* pp. 44-45.

¹⁴ Az izraeli „hegemón dominancia” kapcsán lásd pl. az egyiptomi Mahmoud ABDEL-FADIL [1993] meggyőződését: *Projects of Middle Eastern Economic Arrangements: Conceptualization, Dangers and Forms of Confrontation*. Az anyag a Bejrútban a *The Arab Unity Studies Center* által – az *elvi nyilatkozat* aláírását követően (november 12-13.) – megrendezett *The Arab Nation and the Challenges of New Middle Easternism* c. konferenciára készült. Az arab félelmekre és várakozásokra utaló további források: Ephraim KLEIMAN [1994]: *The Economic Provisions of the Agreement Between Israel and the PLO*. *Israeli Law Review* (28), pp. 350-351; Eliyahu KANOVSKY [1997]: *The Middle East Economics. The Impact of Domestic and International Politics*. *Middle East Review of Economic Affairs* Vol. 1. No. 2., <http://meria.idc.ac.il/journal/1997/issue2/jv1n2a1.html>; Samir ABDULLAH – Clare WOODCRAFT [1999]: *Israeli Closure Policy. Sabotaging Sustainable Development*. In Sara ROY (ed.) [1999]: *The Economics of Middle East Peace: A Reassessment*. Middle East Economic Association, 1999/3, pp. 1-28; Ohad LESLAU [2006]: *The New Middle East From the Perspective of the Old Middle East*. *Middle East Review of International Affairs* 10 (3) <http://meria.idc.ac.il/journal/2006/issue3/jv10no3a4.html>. Bár a regionális méretekben izraeli dominancia nem valósult meg, kétségtelen, hogy az oslói

Szélsőségesebb megfogalmazásban az Izraellel – az oslói megállapodások részeként szerződéses formában is – legalizált, a PFSZ által is elfogadott gazdasági együttműködést többen egyszerűen a „megszállás privatizációjaként” értelmezték, amelynek hasznából (*dividend of peace*) izraeli és palesztin magángazdasági szereplők (*peace profitters*) részesültek és nem a két társadalom.¹⁵ Ennek veszélyeire hívta fel a figyelmet már 1994-ben Shlomo Avineri is, aki szerint a palesztin nemzet-, és államépítés csak minimális izraeli jelenléttel és részvétellel lehet sikeres, amennyiben mind a gazdaság, mint a társadalom építésében az arab államoknak kell meghagyni az elsőbbséget. Nem csupán Izrael részvételének biztonsági együttműködésre való korlátozását, de általában a fejlett nyugati (amerikai, európai) államok kimaradását szorgalmazta – bár azt nem mondta meg, hogyan. Érvelése szerint a Nyugattal szemben fennálló hagyományos arab ellenérzések további politikai feszültségeket generálhatnak, amennyiben bármi oknál fogva eredménytelen lesz az „idegen” beavatkozás.¹⁶

A fenti összefüggésektől függetlenül az Izrael és a PFSZ képviselői által kidolgozott *elvi nyilatkozat* az elérhető maximumot tükrözték. Az *elvi nyilatkozat* aláírását megelőző Izrael és PFSZ közötti kölcsönös elismerés történelmi jelentőségű előrelépésnek minősült.¹⁷ Mind a bilaterális keretek között formált elvi

megállapodások teremtette kedvező környezet, illetve az 1980-as, 1990-es évek egyéb fejleményei, gazdasági-liberalizációs intézkedései az izraeli látványos fejlődését eredményezték. A regionális biztonsági kockázatok, politikai instabilitás miatt addig tartózkodó transznacionális vállalatok – többek között a Kimberly Clark, a Nestlé, az Unilever, a Procter & Gamble, különféle gyorséttermi láncok; a British Gas, a Volkswagen; pénzügyi befektetési csoportok, mint pl. a Generali, Lehman Brothers, Citigroup, Republic Bank, HSBC, a Chase Manhattan vagy a Bank of America – az 1990-es években éppúgy elkezdtek felfedezni Izraelt, mint számos portfólió-befektetésben gondolkodó csoport. Bővebben lásd Jonathan NITZAN – Shimshon BICHLER [2002]: *The Global Political Economy of Israel*. Pluto Press, London, pp. 336-337.

¹⁵ Peter LAGERQUIST (2003a): The Political Economy of an Oslo Development Plan. *Journal of Palestine Studies*. Vol. 32. No. 2., pp. 5-20.; Peter LAGERQUIST (2003b): „On Settlement Trade, Europe Doesn't Stand Tall,” *MERIP Online*, 2003. április 8. <http://www.merip.org/mero/mero040803.html>. A „békeosztalék” eredeti jelentése szerint a katonai-védelmi kiadások csökkentése révén a gazdaságba befektethető extra források hozamára utal. Miközben 1989–94 között világviszonylatban az aggregált védelmi kiadások 200 milliárd dollárral (23 százalékkal) csökkentek, a segélyek csupán egymilliárd dollárral nőttek; idézi Olav STOKKE [1995]: Aid and Political Conditionality: Core Issues and the State of Art. The European Association of Development Research and Training Institute (EADI) – Frank Cass, London, p. 48. A fogalmat egy stockholmi konferencián (*Common Responsibility in the 1990s. The Stockholm Initiative on Global Security and Governance*, 1991. április 22.) találták ki, ahol a vezető politikusok arra tettek javaslatot, hogy a fejlett államok a megtakarított összeg egy részét nemzetközi együttműködésbe, globális problémák megoldásába fektetik, miközben a fejlődő államok szociális kiadások javára kormányai csökkentik fegyveres ereik létszámát és felszereltségét. A UNDP később (1994) felkarolta az ötletet.

¹⁶ Shlomo AVINERI [1994]: Sidestepping Dependency. *Foreign Affairs* Vol. 73. No. 4. és Ephraim KLEIMAN [2006]: *A szerző beszélgetései a Héber Egyetem közgazdász professzorával, aki az izraeli-palesztin gazdasági kapcsolatok alakulására vonatkozó tárgyalások (Párizs, 1994) során az izraeli delegáció tagja volt. Jeruzsálem, 2006. ősz - 2007. január.*

¹⁷ Lásd a Jichak Rabin izraeli miniszterelnök és Jasszer Arafat, a PFSZ elnöke közötti levélváltást (1993. szeptember 9. és 10.), In: LUGOSI [2006]: *i.m.*

nyilatkozat, mind az annak végrehajtására vonatkozó további megállapodások¹⁸ a következő óvatos, ám kimondatlan alapelvekre épültek: konstruktív kétértelműség a szövegezésben (*constructive ambiguity*), fokozatosság a hatáskörátadás kapcsán (*gradualism*), illetve – különösen a Netanjahu-kormány 1996-os hatalomra kerülését követően – viszonzosság a megállapodások végrehajtása során (*reciprocity*). Az oslói megállapodás Izrael részéről előrelépésként, a palesztin fél részéről a szuverén állam azonnali megteremtéséről való lemondásként értékelhető. Ezt jól tükrözi, hogy a PFSZ legnagyobb mozgalma, az oslói tárgyalásokon (a PFSZ tagjainak tudta nélkül részt vevő) Fatah központi bizottsága (Central Committee) is csak 12:6 arányban hagyta jóvá az *elvi nyilatkozatot* (Tunisz, 1993. szeptember 4.). A PFSZ/Fatah nem csupán utólag, de a kezdetektől sokak által bírált lépése volt az Izraellel való kiegyezés – vagyis lényegében a független, szuverén állam víziójának átmeneti autonómiára cserélése. A PFSZ egyrészt azért fogadta el az átmeneti autonómiát az azonnali és végleges államiság opciója helyett, mert kénytelen volt belátni a fokozatosság elvében rejlő racionalitást, másrészt mert Izraelhez viszonyítva jóval gyengébb képességekkel rendelkezett. A száműzetés évtizedei, a második öböl-háborúban (1991) tanúsított Szaddám Huszein melletti kiállást követő arab világon belüli izoláltság, a palesztin vendégmunkások Kuvaitból való tömeges kiutasítása, a csődközeli anyagi helyzet meghatározta tárgyalási pozícióját, amely az első intifáda (1987–1991/1993) hatásai ellenére is korlátozott volt. A kísértés – a területeken élő akkor kb. kétmillió palesztin feletti ellenőrzés, az önrendelkezés azonnali lehetősége, a területek fejlesztésére vonatkozó ígérek, a PFSZ-aktivisták tömegeinek hazatelepítési lehetősége – egyszerűen túl vonzó volt, ahhoz, hogy vissza lehessen

¹⁸ Az 1993 és 1998 között aláírt fontosabb megállapodások: *elvi nyilatkozat (Declaration of Principles on Interim Self-Government Agreements)*, Washington, 1993. szeptember 13.); az *elvi nyilatkozat* végrehajtásáról rendelkező ún. Gáza-Jerikó megállapodás (*Gaza-Jericho Agreement*, Kairó, 1994. május 4.); a feladatok és hatáskörök nyugati parti átadásáról szóló ún. *előzetes felhatalmazási megállapodások (Early Empowerment Agreements. Protocol on Further Transfer of Powers and Responsibilities)* Kairó, 1994. augusztus 27., illetve *Protocol on Preparatory Transfer of Powers and Responsibilities*, Erec, 1994. augusztus 29.); az 1994-ben aláírtakat felváltó ún. Osló II. vagy *átmeneti megállapodás (Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip)*, Washington, 1995. szeptember 28.); a hebroni kivonulásra vonatkozó jegyzőkönyv és kapcsolódó elemei (*Protocol Concerning the Hebron Redeployment* vagy *Hebron Protocol*, 1997. január); a politikai jellegű-tartalmú *Wye River Memorandum* (Wye River Plantation, Maryland, 1998. október 23.), illetve a végleges tárgyalásokra vonatkozó *Sarm es-sejki memorandum (The Sharm el Sheikh Memorandum on Implementation Timeline of Outstanding Commitments of Agreements Signed and the Resumption of Permanent Status Negotiations)*, Sarm-es-Seik 1999. szeptember 4.). A végleges megállapodást célul kitűző Camp David-i tárgyalások eredménytelenül, csupán egy közös nyilatkozattal végődtek (Camp David, 2000. július 11-25.) Azt ezt követően 2000 decemberében Bill Clinton, amerikai elök által felvetett javaslatok (Clinton, 2000), illetve a 2001. január végi tabai tárgyalások (Taba, 2001) nem fordították meg a politikai folyamatok alakulását. A tanulmány teljes terjedelmében oslói megállapodások, egyezmények vagy szerződések néven utal az 1993 és 1999 között elért megállapodásokra, amelyek többségének magyar fordítása elérhető: LUGOSI [2006]: *i.m.* Az egyezmények tartalmának, a szövegezés mögött húzódó megfontolásoknak jó értékelését adja PARSONS [2005]: *i.m.* pp. 78-80; 83-121.

utasítani.¹⁹ Mivel ezen összefüggések körülbelül az ezredfordulóra váltak szélesebb körben érzékelhetővé, a továbbiakban érdemes külön vizsgálni az oslói folyamat időszakát (1991/1993–2000) és az azt követő éveket:

(1991/1993–2000) Az oslói békefolyamat lényegi eleme – az öt éves átmeneti időszakra létrehozott palesztin autonómia – elképzelése először az Egyiptom és Izrael aláírt *Camp David-i Keretegyezmény a Közel-Keleti Békéről* (1978) elnevezésű nemzetközi szerződésben jelent meg. Bár az átmeneti autonómiát a PFSZ akkor elutasította, az időközben megváltozó körülmények ezen álláspont újragondolását eredményezték.²⁰ Az 1990-es évek elején két párhuzamos csatornán zajlottak a palesztin kérdéssel kapcsolatos tárgyalások. Egyrészt a színfalak előtt, vagyis a Madridban 1991 őszén megrendezett harmadik²¹ átfogó Közel-Kelet konferencia, illetve a washingtoni bilaterális és bizonyos mértékig a multilaterális utókonferenciák keretein belül. Az 1990-es években ülésező öt tematikus (multilaterális) munkacsoport mellett további egyeztető fórumként a bilaterális tárgyalások (Izrael-Jordánia, Izrael-Szíria, Izrael-Libanon, illetve Izrael és a palesztinok között) szolgáltak (1991–1993). A regionális munkacsoportok elsősorban a térség államai között vitaalapot képező témákban – víz, menekültek, fegyverzet ellenőrzés, környezet(védelem), gazdasági fejlesztés – igyekeztek közös megoldásokat találni. Tevékenységüket az ún. *Multilateral Steering Committee* fogta össze; végül komolyabb politikai hozadék nélkül az 1990-es évek végén elhaltak (hivatalosan léteznek). Kétségtelen előrelépést jelentett, hogy a tárgyalási fordulók az arab-izraeli kérdés összes térségbeli szereplőjének részvételével zajlottak, ahol a közel-keleti konfliktust komplex (módon rendezendő) politikai problémaként kezelték.²² Bár e tárgyalási fordulók formálisan, önálló szereplőként a PFSZ-t nem vonták be a közel-keleti problémák megtárgyalásába, a jordániai delegációban helyet foglaló, egyébként a tuniszi PFSZ-központtal szoros egyeztetésben álló palesztin tagok célkitűzése a szuverén palesztin állam létrehozása volt.²³

¹⁹ ROBINSON [1997]: *i.m.* pp. 174-177.; SAYIGH [1999]: *i.m.*; As'ad GHANEM [2001]: *The Palestinian Regime. A „Partial Democracy”*. Sussex Academic Press, Brighton, p. 14. és 104.; Jamil HILAL – Mustaq H. KHAN [2004]: State formation under the PNA: Potential outcomes and their viability. In KHAN et al [2004], pp. 64-120. PARSONS [2005]: *i.m.* p. 56.

²⁰ SAYIGH [1999]: *i.m.* pp. 656-657.; ROBINSON [1997]: *i.m.* p. 175.; PARSONS [2005]: *i.m.* p. 43. GHANEM [2001]: *i.m.* p. 20., illetve George T. ABED [1999]: Beyond Oslo: A Viable Future for the Palestinian Economy. in ROY [1999] *i.m.* p. 31.

²¹ Az első az ENSZ égisze alatt tartották Lausanne-ban (1949. június-szeptember), és Izrael ENSZ-tagságát eredményezte (1949. májusában); a másodikat 1973. decemberében (az ENSZ BT 340. határozata alapján) hívták össze, de eredménytelenül zárult. A madridi konferencia (1991. október 30-31.) két szponzora az Egyesült Államok és a Szovjetunió volt, az ENSZ meghívottként vett részt (ahogy a rendezvénynek otthont adó Spanyolországot tagjai között tudó EK is). A madridi és azt követő tárgyalásokról bővebben lásd GAZDIK [1994]: *i.m.*

²² Joel PETERS [2000]: The Multilateral Arab-Israeli Talks: A Primer. *Information Brief* No. 22, 2000. január 28., <http://www.palestinecenter.org/cpap/pubs/20000128ib.html>

²³ A palesztin tárgyalók a megszállt területekről származtak, de voltak köztük „PFSZ-képviselők” is. Kezdetben (hivatalosan) egy csatornán, majd a gyakorlatban párhuzamosan alakultak a izraeli-palesztin, izraeli-jordániai tárgyalások. Suad AMIRY [2006]: *Zalán Eszter (Népszabadság) interjúja Suad Amiry-vel, aki a washingtoni*

Második csatornaként – a norvégiai Fafo AIS kutatóintézet vezetőjének, Terje R. Larsennek és Joszi (Yossi) Beilinnnek (Izrael akkori külügyminiszter-helyettesének) a kezdeményezésével – 1993 januárjában titokban megindult az izraeli kormány és a PFSZ közötti közvetlen egyeztetés is. Végül ez utóbbi szál bizonyult eredményesnek, amennyiben a palesztin kérdés átmeneti megoldásához, a palesztin autonómia elvének kölcsönös elfogadásához (Washington, 1993. szeptember 13.), illetve a megfelelő (ön)kormányzati intézményrendszer létrehozásához (Kairó, 1994. május 4.) vezetett. Ezen „eredményesség” ellenére palesztin politikai körökben elfogadott az a nézet, hogy a Washingtonban zajló izraeli–palesztin(–jordániai) tárgyalásokon a „nemzeti projektet” illetően többet elérhettek volna, mint Oslóban. Persze, a Jasszer Arafat vezette PFSZ Izraellel való kiegyezésében komoly szerepet játszott az a törekvés is, hogy megelőzze a PFSZ alternatívájaként szolgáló nyugati parti és gázai palesztin elitek megerősödését. Részben e létező rivalizálás miatt haladtak vonatottan a washingtoni tárgyalások, hiszen a palesztin területekről származó delegációnak minden apróságban egyeztetnie kellett a PFSZ Tuniszban lévő felső vezetésével.²⁴ Másik magyarázat szerint Izrael különösebben nem kívánt semmilyen önrendelkezést biztosítani a palesztinoknak, így az időhúzás egyszerű taktika volt részéről.²⁵

Az oslói folyamat kezdetén a Palesztin (Nemzeti) Hatóságot (PNH) olyan nemzetközi szerződések hozták létre, amelyeket Izrael Állam, illetve a palesztin nép képviselőjeként, a nemzetközi közösség által is a palesztin nép törvényes képviselőjeként elismert (1974) PFSZ kötött egymással.²⁶ A palesztin megszállt területek egészére, majd a Gázai övezet (és Jerikó) átadását követően a Nyugati Partra vonatkozó terület- és hatáskörátadás soha nem realizálódott az eredeti elképzeléseknek megfelelően. Az *átmeneti megállapodás* értelmében a Nyugati Part területét három (A, B, C) körzetre osztották (zárójelben a második intifáda kitörésekor érvényes állapot): a hat legnagyobb várost, a palesztin lakosság nagy részét tartalmazó A jelzésű területeken (17,2 százalék) a PH (viszonylag) teljes civil és biztonsági kontrollt gyakorolhatott, a B jelzésű területek (23,8 százalék) Izrael katonai-, illetve a polgári vonatkozású ügyek tekintetében a PH fennhatósága alatt álltak, miközben a zsidó telepeket is tartalmazó C kategóriába sorolt területek (59 százalék) teljesen az izraeli civil adminisztráció, illetve a hadsereg ellenőrzése alatt maradtak. Mindettől függetlenül a legnagyobb palesztin városokban az 1990-es évek végére lényegében megvalósult a palesztin szuverenitás. A megállapodások ugyanakkor az is biztosították, hogy biztonsági okokra hivatkozva Izrael a teljesen át nem adott (vagy ideiglenesen visszafoglalt) területek felett továbbra is katonai

tárgyalásokon a palesztin delegáció tagja volt. Ramallah, 2006. november (a részvételért köszönettel tartozom Zalán Eszternek – a szerző)

²⁴ KLEIMAN [2006]: *i. m.*; PARSONS [2005]: *i. m.* pp. 63-80.

²⁵ AMIRY [2006]: *i. m.*

²⁶ A nemzetközi szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény (1969) 2. cikke szerint nemzetközi szerződést államok (!) kötnék egymással. Az oslói megállapodások és a palesztin államiság nemzetközi jogi vonatkozásairól lásd: Eugene COTRAN – Chibli MALLAT [1996]: *The Arab-Israeli Accords: Legal Perspective*. Kluwer Law International, Boston; Geoffrey R. WATSON [2000]: *The Oslo Accords: International Law and the Israeli-Palestinian Agreements*. Oxford University Press, Oxford; Asem KHALIL [2005]: *Israel, Palestine and International Law. Miskolc Journal of International Law*, Vol. 2, No. 3, pp. 20-39.

kontrollt gyakoroljon, amennyiben indokoltnak látja.²⁷ Ez utóbbira az adott lehetőséget, hogy az oslói megállapodások egyértelműen kimondják, hogy állampolgárainak védelme továbbra is Izrael hatásköre, felelőssége.²⁸ Bár a PFSZ története során először kapott jogot, hogy a palesztin területek és lakosság egy része felett szuverenitást gyakoroljon, annak helyzete az oslói folyamat kezdete óta akkor is fokozatosan romlott – még ha a statisztikák ezt nem minden időszakra nézve (1998–2000, 2003–2005) támasztották is alá.

A nemzetközi hivatalos szereplők által vállalt szerep a felek segítése, támogatása volt: a békefolyamat sikere érdekében anyagi-technikai hozzájárulás a palesztin autonómia terület(ek) gazdasági, társadalmi, politikai, intézményi fejlesztéséhez. E törekvés sok szempontból sikeresnek mondható, legalábbis, amennyiben nem a fenntarthatóság követelményét – vagy az Izraellel való politikai megegyezés lehetőségét – helyezzük középpontba.²⁹ A 2000 nyarán bekövetkező Camp David-i diplomáciai kudarc (valamint annak következményei) azonban nem csupán politikai értelemben bizonyította az oslói folyamat filozófiájának és végrehajtásának korlátait, hanem rámutatott a gazdaság és társadalom fejlesztésével – vagyis az oslói megállapodások szellemével, gyakorlati megvalósíthatóságával, illetve a nemzetközi közösség szerepével – kapcsolatos hibákra is.

(2000–2005) A Camp David-i diplomáciai kudarc (2000. július 11–25.), a második intifáda kitörése (2000. szeptember 28.), a 2001–2002 folyamán az elkövetett akciók és az áldozatok számában is egyre durvábbá váló öngyilkos merényletek, a *Karine-A* botrány (2002. január 3.)³⁰ oda vezettek, hogy a

²⁷ A második intifáda kitörése után a Nyugati Partra vonatkozó kategorizálás lényegében elvesztette jelentőségét, amennyiben Izrael egy-egy *ad hoc* vagy előre tervezett katonai/biztonsági művelete során nincs különösebben tekintettel határookra.

²⁸ Az *elvi nyilatkozat* VIII. cikkének megfelelően: „*In order to guarantee public order and internal security for the Palestinians of the West Bank and the Gaza Strip, the [Palestinian Legislative] Council will establish a strong police force, while Israel will continue to carry the responsibility for defending against external threats, as well as the responsibility for overall security of Israelis for the purpose of safeguarding their internal security and public order.*” A hatáskör átadásra vonatkozó *átmeneti megállapodás* (Osló II.) II. része (10-16. cikke) foglalkozik az izraeli hadsereg kivonulásával, a közrenddel, közbiztonsággal kapcsolatos hatáskörök átadásával, illetve a palesztin fél felelősségével.

²⁹ Rex BRYNEN [2000]: *A Very Political Economy: Peacebuilding and Foreign Aid in the West Bank and Gaza*. United State Institute of Peace, Washington

³⁰ A *Karine-A* hajót az izraeli tengerészet a Vörös-tengeren tartóztatta fel. A (vádak szerint iráni eredetű, 15 millió USD értékű) fegyvercsempészség ténye azért érintette különösen érzékenyen az izraeli hivatalos köröket és közvéleményt, mert a hajó kapitánya, illetve a szállítmány megrendelője nem – az Izraellel való együttműködést, a kétállamos megoldást, a békefolyamatot ellenző – valamelyik alternatív palesztin mozgalom, hanem a Palesztin Hatóság köreihez tartozott. Bár a PH vezetése hivatalosan tagadta, hogy tudomása lett volna a szállítmányról, az eset jól szemlélteti a PH-n belül uralkodó „szervezetlen” viszonyokat. Az esetről bővebben lásd például az izraeli külügyminisztérium honlapját : MFA GOI [2002]: *Seizing of the Palestinian weapons ship Karine A*. 2002. január 4. <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2002/Seizing%20of%20the%20Palestinian%20weapons%20ship%20Karine%20A%20->

korábbiakban több-kevesebb hatékonysággal járó izraeli-palesztin párbeszéd teljesen megszakadt. Nem csupán a végső megállapodás kidolgozása került még távolabb, hanem az átmeneti időszak működőképességét biztosító felek közötti technikai szintű együttműködés is egyre szűkebb korlátok közé szorult. Formálisan 2000 őszétől, a háttérben már évek óta érvényesült az egyeztetés nélküli izraeli politizálás. Bár a 2001 elejétől tartó időszak lényegében jobboldali adminisztráció irányítása alatt áll(t), a „palesztin oldalon [legalábbis a vonakodó Arafat személyében] nincs partner” koncepció eredetileg a béketáborhoz tartozó miniszterelnöktől, Ehud Baraktól, illetve külügyminiszterétől Shlomo Ben-Amitól, valamint a csalódott amerikai adminisztráció részéről elsősorban Bill Clinton elnöktől és közel-keleti megbízottjától Dennis Rosstól származik.

Az izraeli unilateralizmus szimbólumának a Nyugati Partot Izraeltől elválasztó, 2002-től épített biztonsági kerítést (falat) tartják, amelynek nyomvonala teljes hosszában nem követi az 1967. június 4-i határokat, vagyis az 1949-es fegyverszüneti egyezményben meghúzott és potenciális államhatárként nemzetközi jogilag hivatkozott zöld vonalat. A Nemzetközi Bíróság – tanácsadói vélemény (*advisory opinion*) formájában – a nemzetközi joggal ellentétesnek minősítette a nyomvonalat.³¹ Az izraeli legfelsőbb bíróság szintén több esetben hozott olyan határozatot, amely a fal vonalának módosítását eredményezte. Hasonlóan önkényes – a PNH illetékes szerveivel nem egyeztetett – izraeli lépéseket jelentett az izraeli hadsereg (IDF) Palesztin Hatóság fennhatósága alatt álló városokba (pl. Rámalláh, Betlehem, Dzsénín) katonai műveletekkel való átmeneti visszatérése (2002 tavaszán). A PNH működőképessége – és a nemzetközi donorközösség megváltozó prioritásai szempontjából – pedig annak volt jelentős szerepe, hogy az izraeli kormány 2001 januárjától közel két éven keresztül visszatartotta a *párizsi jegyzőkönyv* rendelkezései értelmében a Palesztin Nemzeti Hatóságot megillető, de Izrael területén beszédett vám- és adóbevételeket.³² Ennek pótlását – költségevetési támogatás formájában – a nemzetközi közösség vállalta magára különböző csatornákon – bilaterálisan vagy a Világbank megfelelő programjain – keresztül. Az izraeli unilateralizmust tükrözte a Gázai övezetből való egyoldalú izraeli kivonulás terve (*Disengagement Plan*) is, pontosabban az ottani zsidó telepek felszámolása 2005. augusztus-szeptember folyamán.³³ Bár ezt – bizonyos nagyvonalúsággal – 38 évnyi megszállás végeként lehetett értékelni, a későbbi események az izraeli hadsereg ismételt megjelenéseit eredményezték. A Nyugati Part vonatkozásában az (Ariel Saron által 2005 novemberében alapított) jobbközép *Kadima* párt választási győzelméhez (2006. március 28.) hozzájáruló kivonulási (elszakadási) terv a későbbiek folyamán jelentősen átértékelődött.

³¹ ICJ - PECDAR [2004]: *Advisory Opinion Proceedings on Legal Consequences of Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. Palestine – Written Statement (2004. január 30.) and Oral Pleading (2004. február 23).* PECDAR, Jeruzsálem.

³² IMF [2003]: *West Bank and Gaza: Economic Performance and Reform Under Conflict Conditions.* p. 63; pp. 71-72.

³³ Baruch KIMMERLING [2005]: *Policide: Ariel Sharon and the Palestinians. Current History* Vol. 104. No. 678 (2005. január), pp. 25-59.; Yaacov BAR-SIMAN-TOV [2007]: *The Israeli Disengagement Plan as a Conflict Management Strategy.* In Yaacov BAR-SIMAN-TOV [2007]: *Israeli-Palestinian Conflict: From Conflict Resolution to Conflict Management.* Palgrave, London

A palesztin területek – volumenükben az intifáda első éveiben megduplázódó – segélyezése mellett a nemzetközi szereplők politikailag is próbálták menteni a menthetőt. A George W. Bush amerikai elnök által 2002. június 24-én felvetett, majd a kvartett (ENSZ, EU, Oroszország, USA) által is elfogadott *roadmap* (útiterv) kölcsönös lépésekre épülő koncepciója ellenére több ok miatt sem valósulhatott meg az eddigiekben. A német diplomácia részvételével formálódó *roadmap* három szakaszban – egyrészt a palesztin intézményi reformok, másrészt a kölcsönös erőszakalkalmazás beszüntetése révén – kívánta eredetileg 2005-re létrehozni a palesztin államot. A *roadmap*, bár nagyon részletes és aprólékos, inkább „kívánságlista”, amelyet legjobban az minősít, hogy sem kidolgozói, sem az azt elfogadó, konfliktusban érintett felek nem tartották szükségesnek (értelmesnek) aktualizálni az utóbbi évek folyamán.³⁴

A palesztin autonómia létrehozásával járó társadalmi és politikai változások

Társadalmi sajátosságok

Abban, hogy palesztin állam az eddigiekben nem jött létre, illetve abban, hogy az oszlói békefolyamat a palesztin területek jövőjéről való végleges megállapodást tekintve sikertelen volt, minden egyéb ok mellett szerepet játszottak a palesztin társadalom olyan sajátosságai, mint a hagyományos és modern intézmények párhuzamos léte, a (egy)személyi uralomra épülő politikai rendszer, illetve az annak fenntartását lehetővé tévő intézményesített járadék-vadászati lehetőségek. Noha ezen összefüggések éppúgy jelentős mértékben határozták meg a békefolyamat sikerét, mint ahogy a békefolyamat által teremtett lehetőségek maguk is hatással voltak a felsoroltak alakulására, terjedelmi okok miatt csak röviden tudjuk érinteni őket:

Nem csupán a szűk(ebb) értelemben vett politikai, de a tágabb palesztin társadalmi rendszer is magában hordozza a modern és hagyományos elemek kettősségét. Ennek megfelelően különféle egymást is átfedő szerveződési szinteket lehet megkülönböztetni. Bizonyos politikai mozgalmak elitjei,³⁵ illetve az

³⁴ Shlomo AVINERI [2005]: *After Disengagement: Option For Peace in the Middle East*. 2005. október 19, Közép-Európai Egyetem (CEU), Budapest. A kvartett 2002. július 16-án alakult meg formálisan New Yorkban, a meghívás C. Powell, amerikai külügyminiszter részéről madridi látogatása során hangzott el; a Bush-beszéd ezt követően hangzott el Washingtonban.

³⁵ A palesztin társadalom – elit és tömegek egymáshoz fűződő kapcsolatának – állapotát, változásait négy fő megközelítésben lehet vizsgálni: (a) primordialista személetben, amely minden külső változás ellenére továbbra is dominánsak értékeli az eliteken belüli kapcsolatok hagyományos struktúráját, (b) a társadalmi változások tényére hangsúlyt helyező megközelítésben, amely elsősorban a diszpóra-lét, illetve a megszállás jelenségének társadalmi jelenségekre gyakorolt szociális-gazdasági hatását emeli ki; (c) a (politikai) szervezetek révén alakított társadalom-szemléletre, amely szerint az egyes (PFSZ-en belüli és kívüli) mozgalmak interakciója, egymásra gyakorolt hatása (együttműködése, versengése) formálta a palesztin társadalom erőviszonyait, végül (d) azon államok szerepét hangsúlyozó megközelítésben, amelyek (pl. Izrael, Jordánia térségbeli államok) meghatározó nyomást gyakorolhattak bizonyos palesztin körök felemelésében, mások marginalizálásában; bővebben lásd: Rex BRYNEN [1995]:

egyetemek kivételével a palesztin társadalom olyan mértékben tradicionális, hogy az már az 1980–90-es években is ismert módon kínált táptalajt a szélsőséges – elsősorban iszlám politikai – mozgalmak számára.³⁶ A hagyományos – többek között gazdasági tevékenységet, településszerkezetet, közösségi (vagyon, nemi) alá-, fölérendeltségi viszonyokat egyaránt meghatározó (és egyidejűleg a felsoroltak által alakított) – intézmények között találhatjuk a családokat, az azokból felépülő (apai ágon nyilvántartott) klánokat, az ún. *hamúla* intézményét.³⁷ A hagyományos struktúrák mellett úgy-ahogy kialakult, ám a történelmi múlttal szerves kapcsolatban nem feltétlenül lévő modern intézményrendszer magában foglalja a felsőoktatás egy részét, a politikai pártokat, a többnyire jótékonyági tevékenységet végző helyi civil szervezeteket, különböző érdekvédelmi szervezeteket (szakszervezeteket, szakmai szövetségeket), hazai és nemzetközi civil szervezeteket.³⁸ Az intézmények e kategorizációja eltérő célokat és eszközöket takar, amennyiben más-más perspektívát kínálnak, illetve különféle kulturális örökséget, egymással versengő hagyományos vs. modern (leegyszerűsítve: nyugati) értékeket, illetve érdekeket hordoznak magukban. A kétféle intézményi közeg természetéből adódóan egymásra hatva létezik a – modern palesztin állam alapjául szolgáló – PNH kormányzati-közigazgatási intézményrendszerén belül is. Ez utóbbi jelenséget jól érzékelteti, hogy a PNH elnökeként Jasszer Arafatnak a kezdetektől külön tanácsadója volt a családi-, illetve klán-ügyek kezelése vonatkozásában is.³⁹ Annak ellenére, hogy a PNH ezredfordulót követően meginduló intézményi reformjai az átláthatóság és elszámoltathatóság normáira⁴⁰ helyezték a fő hangsúlyt, napjainkig jellemző a hagyományos családi kapcsolatokban rejlő befolyás annak érdekében történő felhasználása, hogy a „modern” állami intézményrendszer egyik vagy másik szerve,

Dynamics of Palestinian Elite Formation. *Journal of Palestine Studies* Vol. 24, No. 3., pp. 31-43.

³⁶ Khalil SHIKAKI [1998]: The Politics of Paralysis: Peace Now or Hamas Later. *Foreign Affairs* Vol. 77, No., 4

³⁷ A család a Közel-Kelet (arab világ) nagy részén a méretére utaló jelző nélkül egyértelmű jelentőséggel bír. Függetlenül ettől napjainkban ebben a térségben is különbséget kell tenni az egy háztartásban élők közössége (többnyire szülők és gyermekeik), illetve a család tényleges határai között (ez utóbbiba a széles rokonság is beletartozik, akár a mindennapi, akár csak a fontosabb döntések szintjén). A palesztin területek lakosságának demográfiai sajátosságairól és szerkezetéről bővebben lásd: Jon PEDERSEN – Sara RANDALL – Marwan KHAWAJA (eds) [2001]: *Growing Fast. The Palestinian Population in the West Bank and Gaza Strip. Fafo-report 353*. Fafo AIS, Oslo.

³⁸ BIR ZEIT [2004]: *Palestine Human Development Report*. Ramallah: Bir Zeit University, pp. 91-92.

³⁹ Hillel FRISCH [1997]: Modern Absolutist or Neopatriarchal State Building? Customary Law, Extended Families, and the Palestinian Authority. *International Journal of Middle East Studies* Vol. 29, No. 3, pp. 341-358.

⁴⁰ Némi cinizmussal nyugodtan kijelenthető, hogy az átláthatóság (*transparency*) és az elszámoltathatóság (*accountability*) a Nyugaton kialakult modern politikai berendezkedés, demokratikus intézményrendszer működésének megfelelően értelmezett fogalmak, és nem abszolút kategóriák. Minden helyi társadalom – a palesztin is – tökéletesen tisztában van azon hagyományos normákkal, erőviszonyokkal, amelyek mentén az egyén az adott közösségen belül boldogulni tud. Más kérdés, hogy az írott és íratlan szabályok sokasága bármely kívülről számára mennyire átlátható, értelmezhető, alkalmazható.

illetve a mögötte álló vezető valamely érdekcsoport számára kedvező döntést hozzon – vagy ellenkezőleg, ne hozzon.

Az egyetlen politikai vezető uralmára épülő politikai rendszereket a személyes hűség és a tagok közötti érdek-orientált kapcsolatok tartják egyben. Nem csupán a PFSZ-en belül, de az 1994-ben létrehozott Palesztin (Nemzeti) Hatóság keretei között is ez a gyakorlat érvényesült –, a PFSZ/PNH esetében haláláig Jasszer Arafat (1929–2004) személye révén.⁴¹ A személyes kapcsolatok sajátos rendszere a formálódó-fennálló modern jogrenddel párhuzamosan, számos esetben azt ignorálva befolyásolja az emberek közötti interakciókat. A rendszert az tartja működésben, hogy minden fontos politikai, gazdasági-pénzügyi, katonai-biztonsági, bürokratikus tisztséget az „erős ember” hívei töltenek be. Az érintett kör tagjai lényegében osztoznak abban a nem elsősorban anyagi értelemben vett „korrupcióban,” amely szükségszerűen akadályozza a belső modern társadalmat kialakítani célzó reformokat.⁴² E tehervállalásért cserébe a legitimnek elismert vezető olyan informális kapcsolati hálót, kliens-patrónus viszonyrendszert tart fenn, amelyben meghallgatásra és megoldásra találnak a hűséget fogadó személyek egzisztenciális problémái.⁴³

Bár regionális összehasonlításban a palesztin társasalmi-politikai életet a fentiek ellenére is a legdemokratikusabbnak tartják⁴⁴ tény az is, hogy az Izraellel

⁴¹ SHIKAKI [1998]: *i.m.*; Khalil SHIKAKI [2002a]: *Palestinians Divided. Foreign Affairs* Vol. 81, No. 1; BIR ZEIT [2004]: *i.m.* pp. 69-70.

⁴² Inge AMUDSEN – Bassem EZBIDI [2002]: *Clientelist Politics. State Formation and Corruption in Palestine 1994–2000*. R 2002: 17, Chr. Michelsen Institute, Bergen. A korrupció negatív jelentéstartalommal bír, a modernizáció eredményeként kialakult fogalom, amelyet sokszor olyan jelenségek leírására is alkalmaznak, amelyek a premodern (ill. hagyományos) társadalmakban pozitívnak tekintett normákat és mechanizmusokat jelentettek/jelentenek. A „korrupciónak” a Közel-Keleten is számos formája létezik, amelyek egy része (pl. a *vaszta* intézménye) máig fontos kohéziós erővel is bír a családra, mint alapegységre épülő társadalmi stabilitás fenntartása szemponjából. A korrupció palesztin társadalmon belüli megítélésével kapcsolatban lásd JMCC (*Jerusalem Media and Communication Center*, <http://www.jmcc.org/>), illetve a (C)PRS (*Palestinian Center for Policy and Survey Reseach, Ramallah*, <http://www.pcpsr.org/>) 1990-es évek óta készített közvélemény-kutatásait. A Transparency International (TI) helyi partnerirodája az Aman (<http://www.aman-palestine.org/English/ContactUs.html>) 2003 óta készít felméréseket, amelyek alapján a Palesztin Hatóság 2,5–3 közötti CPI index értéket ért el az utóbbi években. Összehasonlításképpen 2005-ben Magyarország CPI értéke 5,0; Izraelé 6,3; a PH-é 2,6 (1: legkorruptabb, 10: legkevésbé korrupt rendszerek).

⁴³ Georg SOERENSEN [1992]: *Democracy, Dictatorship and Development. Consequences for Economic Development of Different Forms of Regime in the Third World*. In: AUROI (ed). [1992]: pp. 39-58; a konkrét palesztin példákat lásd: Richard Ben CRAMER [2005]: *How Israel Lost?* Free Press, Shimon and Schuster, New York, pp. 76-89, 252.

⁴⁴ A palesztin közösséget a legdemokratikusabb arab társadalmak között tartják számon, amely abban az összefüggésben érvényes is, hogy a PFSZ ernyőszervezetként a nacionalista-szekuláris megközelítéssel egyetértő mozgalmak sokaságát tömöríti, évtizedek óta rendelkezik törvényhozással (PNC, Palesztin Nemzeti Tanács), illetve kormányra emlékeztető testülettel; lásd GAZDIK Gyula [2004]: A palesztin politikai rendszer fejlődésének főbb jellemzői. *Kül-Világ*, 2004/4. <http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/04/gazdik.pdf>. A döntéshozatal, illetve végrehajtást azonban nem jellemzi a demokrácia, a kompetensként elfogadott vezetőnek (haláláig Arafatnak) gyakorlatilag szabad keze volt bármilyen kérdésben. E gyakorlatnak eredménye az oslói

realizált kölcsönös politikai elismerésre és átmeneti időszakot (1993/1994–1998/1999) szabályozó oslói megállapodásra az autoriter vezetési gyakorlat nélkül valószínűleg nem került volna sor. Az oslói folyamat sikere (palesztin oldalon) két tényezőtől függött: az Arafat személyében megtestesülő hatalomtól és az iszlamista (ellen)kezdeményezések hiányától.⁴⁵ Az oslói folyamat egyedülálló lehetőséget – eszközt biztosított Arafat számára, hogy a Palesztin (Nemzeti) Hatóságból azt hozzon ki, amit legmegfelelőbbnek látott a palesztin jövő szempontjából. A korábbiakban ebben erősen korlátozták a konszenzuseresésre épülő PFSZ-en belüli politikai, döntéshozatali mechanizmusok. A személyes uralomra épülő nemzetépítés érdekében olyan eszközöket kellett alkalmazni az oslói folyamat és Izrael ellen elkövetett merényletek elkövetőivel szemben, amelyek nem állták ki az egyéni emberi jogok védelmére nagy hangsúlyt fektető demokratikus társadalmak próbáját. Az ellenzék biztonsági szolgálatok által – sokszor izraeli közreműködéssel történő „háttérbe szorítása” mellett a Palesztin Hatóság civil intézményei struktúráit és működési mechanizmusait is úgy kellett alakítani, hogy minél kevesebb kontrollmechanizmus gátolja az oslói kompromisszumot megkötő és az 1990-es évek folyamán hazaköltöző gazdasági és politikai elitet.⁴⁶ A PNH felépítésében, struktúrájának kialakításában, működtetésében – legalábbis, ami a humán tőke, a közalkalmazotti, köztisztviselői állomány biztosítását illeti – a PFSZ, illetve a Fatah vezető szerepet játszott.⁴⁷

A Palesztin Nemzeti Hatóság – mint autonómia, formálisan kvázi állami képződmény – egyszerre emlékeztetett kliens, fejlesztő, illetve járadék-vadász államra.⁴⁸ „Állam” és társadalom kapcsolatát, a kvázi-állami intézmények átláthatóságát, a többnyire Fatah-közi tisztviselők elszámoltathatóságát alapvetően az határozta meg, hogy a PNH bevételeit tekintve csupán nagyon kis mértékben függött saját választópolgáraitól. Az Izrael által beszedett adó- és vámbevételek révén „kliensként,” illetve a nemzetközi segélyek várományosaként a PFSZ/Fatah – a palesztin intézményrendszert illető reformok meghirdetéséig, kb. 2002–2003-ig – lényegében olyan járadékokból tudta fenntartani a PNH-t, amelyek felett társadalmi kontroll nem érvényesült. A nemzetépítés kapcsán a PFSZ/Fatah-on belül egyébként is tetten érhető járadék-vadász magatartásnak az 1990-es évek folyamán négy eszköze volt megkülönböztethető: a Fatah PFSZ-en belüli hegemóniájának konszolidálása; Arafat személyes kontrollja a PFSZ pénzügyei felett; a katonai (később biztonsági) vonatkozások fontossága a diaszpóra nemzeti (nacionalista) elitje számára; valamint köszönhetően az 1993 szeptembere után bekövetkező (Arafat legitimitásának forrását is érintő) változásoknak, a PFSZ intézményeinek PH intézményeivel való felváltása.⁴⁹

megállapodások kidolgozása, aláírása és végrehajtásának (palesztin oldalon azonosítható) gyengeségei is. Bővebben lásd PARSONS [2005]: *i.m.* pp. 55-80.

⁴⁵ SHIKAKI [1998]: *i.m.*

⁴⁶ ROBERTS, Nigel [2005]: Hard lessons from Oslo: foreign aid and the mistakes of 1990. In KEATING et al [2005]: pp. 17-26.; LIA, Brynjar [2006a]: *Building Arafat's Police; the Politics of International Police Assistance in the Palestinian Territories after the Oslo Agreement*. Ithaca Press, New York; LIA, Brynjar [2006b]: *A Police Force without State. A History of the Palestinian Security Forces in the West Bank and Gaza*. Ithaca Press, New York.

⁴⁷ PARSONS [2005]: *i.m.* pp. 125-381.

⁴⁸ KHAN et al [2004]: *i.m.* pp. 13-119.; Sari HANAFI – Linda TABAR [2004]: Donor Assistance, Rent-Seeking and Elite Formation. In: KHAN [2004]: *i.m.* 215-239.

⁴⁹ idézi PARSONS [2005]: *i.m.* p. 127.

Mindennek ellenére, amint az 1990-es évek közepén már világosan látható volt, „a PH valószínű addig lesz képes túlélni a ránehezedő társadalmi nyomás ellenére, amíg hiányzik a társadalom (törvényhozás) rezsimre gyakorolt hatása”.⁵⁰ A jószándékú, ám befejezetlen oslói békefolyamat – a megállapodások és azok végrehajtása révén – lényegében konzervált egy olyan átmeneti állapotot, amelyet társadalmi megosztottság, politikai széttagoltság, tiszta, világos nemzeti célok, és az ahhoz igazodó belső struktúrák hiánya jellemez.

A Palesztin Nemzeti Hatóság politikai berendezkedése

Az államnélküliség tényéből adódóan a palesztin politikai berendezkedés értelmezhető „nemzetközi” és helyi szinten. „Össznemzeti” szinten a Palesztinai Felszabadítási Szervezet (PFSZ) képviseli a különböző államok területén élő palesztin népet, vagyis jogosult nevében – a megszállt területek és lakosság sorsát illetően is – tárgyalásra. Ennek külső legitimitását a nemzetközi közösség (az ENSZ Közgyűlés, illetve az Arab Liga) 1974-es elismerése(i) biztosítja, amennyiben azok értelmében a PFSZ a palesztin nép egyetlen és törvényes képviselője. A belső legitimitás annyival problematikusabb, amennyiben a PFSZ egyedüli képviselőre vonatkozó igényét más (reális alternatívát jelentő) szervezetek – elsősorban az iszlamista Hamász – vitatják. A PFSZ megalakulása óta a különféle ideológiai platformon álló palesztin mozgalmak és pártok ernyőszervezete, amelyhez éppúgy lehetséges csatlakozni, mint onnan kilépni.⁵¹

Helyi szinten – 1994 óta – a palesztin autonómia intézményrendszere, a Palesztin Hatóság (PH; 1996-tól hivatalosan Palesztin Nemzeti Hatóság, PNH) jelenti a palesztin politikai élet kereteit. A PH felépítésében, struktúrájának kialakításában, működtetésében (legalábbis, ami a humán tőke, a közalkalmazotti, köztisztviselői állomány biztosítását illeti) a PFSZ, illetve a Fatah vezető szerepet játszott. A PH létrehozásától függetlenül továbbra is a PFSZ Végrehajtó Bizottsága (amely a Palesztinai Nemzeti Tanácsnak (PNT) tartozik beszámolóval) képviseli nemzetközi szinten a palesztin nép egészét, jogosult nevében tárgyalásra. A Palesztin Hatóságot 1994-ben állították fel az Izraeltól – területileg és funkcionálisan korlátozottan és időben fokozatosan – átvett hatáskörök átmeneti időszak során való ellátására. 1996-ban, a megszállt területeken (Nyugati Part, Kelet-Jeruzsálem, Gázai övezet) első alkalommal megválasztott Palesztin Törvényhozó Tanács (PTT) megalakulásával a törvényhozási hatáskörrel nem (vagy vitatható módon) rendelkező PH-t megszüntették, és a PTT egyik bizottságaként létrehozták a továbbiakban kormányként funkcionáló Végrehajtó Hatóságot (VH). A PTT és a VH együtt alkotja a Palesztin Nemzeti Hatóságot (PNH); a későbbiek folyamán a Végrehajtó Hatóságot (Palesztin Hatóságot, kormányt) gyakran szinonimaként használták a PNH-val.⁵² A PNH intézményi hatékonyságával, működésének átláthatóságával – a 2006-os év politikai fejleményei ellenére – létrehozásától kezdve probléma volt. Ennek fő oka a PFSZ/Fatah palesztin területekre való „visszatérésében”, az időközben helyben megerősödő elitek fokozatos elnyomásában-megosztásában, a gazdasági folyamatok sajátos alakulásában, illetve a demokratikus(nak elképzelt)

⁵⁰ ROBINSON [1997]: *i.m.* p. 200.

⁵¹ GAZDIK [2004]: *i.m.*

⁵² GAZDIK [1996]: *i.m.* ROBINSON [1997]: *i.m.*; GHANEM [2001]: *i.m.*; PARSONS [2005]: *i.m.* pp. 125-381.

döntéshozatal centralizációjában, az oslói folyamattal szemben megnyilvánuló társadalmi erők (sikertelen) elnyomásában keresendő.

A kormány (Végrehajtó Hatóság), és az először 1996-ban megválasztott *törvényhozás* (Palesztin Törvényhozó Tanács) egymáshoz való viszonya sokkal kevésbé volt problémamentes, mint korábban a PFSZ megfelelő szervein belül. Számos szerző hivatkozta Arafat autoriter vezetési stílusát,⁵³ amely sokkal látványosabbá válhatott a PNH keretein belül, mint az emigráció éveiben, a PFSZ intézményrendszerén belül. Ghanem számos olyan rendszeres gyakorlatot sorol fel, amely rávilágít a törvényhozás – a nemzeti érdekek demokratikus képviselőjének – háttérbe szorítására. Példaként említhetjük a PNH éveken keresztül átláthatatlan finanszírozási folyamatait; a törvényhozás (PTT) által hozott jogszabályok elhúzódnó ratifikációját, adott esetben azok figyelmen kívül hagyását, a képviselők – a közvetlenül a végrehajtó hatalomnak, illetve személyesen Arafatnak alárendelt hivatalos biztonsági erők által történő – zaklatását, megverését; a tanács üléseinek televízióon történt közvetítésének alkalmoszerű betiltását; parlamenti vizsgálóbizottságok felállításának, illetve érdemi munkájának megakadályozását. Nem véletlen, hogy átmeneti időszakra vonatkozó, a palesztin törvényhozás által 1997-ben megszavazott alaptörvény (*Basic Law*), ratifikációjára – Arafat vonakodó magatartása miatt – csupán 2002-ben került sor.

Az igazságszolgáltatás helyzetével és hatékonyságával két fő probléma van. Az egyik az egymásra rétegződött – Török Birodalom, brit mandátum, jordániai és egyiptomi fennhatóság, valamint az izraeli katonai jelenlét idejéből származó – komplex jogszabályhalmaz. A palesztin törvényhozás az oslói folyamat időszakában számos területet igyekezett egységesen szabályozni, de e folyamatok – egészen az utóbbi évekig – nem élveztek prioritást sem a Végrehajtó Hatóság, sem a nemzetközi szereplők (donorok) körében. A másik az igazságszolgáltatás, a bírói függetlenség, amely különösen a biztonsági vonatkozású ügyekben adott okot aggodalomra. A PH először 1995-ben állított fel ún. katonai bíróságokat – egyébként egy olyan 1945-ből származó brit rendelkezés alapján, amelyet az izraeli hatóságok is rendszeresen alkalmaztak a megszállás bizonyos módszereinek igazolására – amelyek az oslói folyamattal szemben fellépő ellenzéki erőket sok esetben védőügyvéd nélkül, néhány perces tárgyalás eredményeként ítélte el.⁵⁴ A képet tovább árnyalják az önkényes letartóztatások, a fogvatartottak börtönökben és kihallgatás közben történő megverése és egyéb olyan emberi jogszértések, amelyek néhány jogvédő – izraeli, palesztin, nemzetközi – civil szervezeten kívül hivatalos körökben nem különösebben keltettek figyelmet az 1990-es évek folyamán. Sőt, az amerikai adminisztráció segélyeinek nagyságrendjét is a palesztin biztonsági erők „béke ellenségeivel” – nyilvánvalóan az iszlamista erőkkel – szembeni fellépésének hatékonyságától tette függővé.⁵⁵

Biztonsági szolgálatok. Az elvi nyilatkozat rendelkezései értelmében a PH hadsereget nem tarthat fent, de egy „erős rendőri erőt mindenképpen”. Ennek hatásköre az átmeneti időszakra vonatkozó korlátozásoknak megfelelően a PNH azon területeire – az „A” minősítésű körzet városaira – terjedt ki, ahonnan az izraeli hadsereget kivonták. A korábbi Palesztinai Nemzeti Felszabadítási

⁵³ ROBINSON [1997]: *i.m.*; GHANEM [2001]: *i.m.*

⁵⁴ ROBINSON [1997]: *i.m.* p. 183.

⁵⁵ *u.o.* p. 191.

Hadsereg⁵⁶ (PNLA) soraiból felállított, majd intenzíven bővített biztonsági szolgálatok a közrendért és a belső biztonság fenntartásáért felelősek. Az 1994-es kairói egyezmény IX. cikkének és az *átmeneti megállapodás* XIV. cikkének értelmében a rendőrségen (vagyis a palesztin biztonsági erőkön) kívül az átadott területeken hivatalosan – nem lehet működtetni más fegyveres erőt.⁵⁷ A létrehozott (eredetileg maximum 9000 fős) rendőri- és közbiztonsági egységek emberi erőforrásigényét kezdetben nagyrészt a PNLA alakulatai, a későbbiekben a Nyugati Part, illetve a Gázai övezet önkéntesei biztosítják. Ez utóbbi megállapodás rendelkezéseinek megfelelően a hivatalosan engedélyezett szerveken kívül semmilyen szervezet, csoport, egyén nem gyárthat, kereskedhet, nem rendelkezhet fegyverekkel, robbanószerekkel, ezek működtetéséhez szükséges eszközökkel. E rendelkezések – illetve a felállított közös izraeli-palesztin bizottság (*Joint Committee for Security Coordination*) tevékenysége – ellenére a palesztin rendőri állomány nagysága az évek folyamán megtöbbszöröződött: 2005-re elérte a 70 ezer főt. E nagyságrend ellenére a különböző (ellenzéki) félkatonai, illegális mozgalmak, milíciák létrejöttét, illetve működését a hivatalos biztonsági erők nem tudták vagy nem kívánták megakadályozni.

További problémát eredményezett a békefolyamat biztonsági aspektusaiból következően egyidejűen létező együttműködés és bizalmatlanság Izrael és megfelelő palesztin partnerei között. Egyrészt az izraeli félnek vitathatatlan érdeke fűződött a palesztin biztonsági erőkkel való hatékony kooperációhoz, vezetőik számára kivételes bánásmód biztosításhoz, továbbá az Egyesült Államokat és bizonyos európai donorokat is bevonva hírszerzési és biztonsági kérdésekben való információmegosztáshoz és folyamatos egyeztetéshez.⁵⁸ Másrészt a PH –

⁵⁶ A Palesztinai Felszabadítási Hadsereget (PLA: Palestine Liberation Army) 1964-ben a PFSZ hivatalos katonai szárnyaként alapították a Palesztin Nemzeti Tanács határozatának megfelelően. Alapításkor három fő alakulata volt: Ain Dzsálút Brigád (kb. 1000 főből állt, az 1970-es évekig fő bázisa Egyiptom és a Gázai övezet volt); Kádiszíja brigád (kb. 1500 fő, 1970-ig Irak területén); Hittín Brigád (kb. 1500 fő, Szíria és Libanon területén). Abban az időben ezeket az egységeket gyakorlatilag a befogadó országok fegyveres erőinek főparancsnokai irányították. Ennek következtében a PLA gyakorlatilag szinte a PFSZ-től független szervezetté vált, és néha inkább szolgálta a hadseregnek anyagi támogatást nyújtó arab országok érdekeit, mint a PFSZ-ét.

⁵⁷ A biztonsági erők 1995-ben az alábbi külön parancsnoksággal rendelkező és közvetlenül Arafat alá tartozó egységekből álltak: (a) nemzetbiztonság (parti őrség, katonai hírszerzés, katonai rendőrség), (b) általános hírszerzés, (c) civil védelem, (d) civil rendőrség (bűnüldözés, drogellenes egység, közrend biztosításáért felelős egység, illetve közlekedési rendőrök), (e) megelőző biztonsági szolgálatok (*preventive security*), (f) az elnöki biztonságot garantáló ún. Force 17. E tagolás a későbbiekben továbbiakkal egészült ki, majd a 2000-es évek folyamán került átszervezésre. A biztonsági erők létrehozásáról és politikai életén belüli sajátos szerepéről bővebben lásd: Gal LUFT [1999]: *The Palestinian Security Services: Between Police and Army. Middle East Review of International Affairs* Vol. 3. No. 2.; LIA [2006b]: *i.m.*

⁵⁸ Az 1998-ban megkötött *Wye River Memorandum* kifejezetten intézményesített együttműködésre utal az USA [CIA], a PH biztonsági szolgálatai, illetve Izrael között a fennálló fenyegetések azonosítása, a hatékony biztonsági együttműködés útjában álló akadályok felszámolása és a terrorizmus elleni küzdelem terén (*Wye River Memorandum*, II. rész, A/1 bekezdés: „*In addition to the bilateral Israeli-Palestinian security cooperation, a U.S.-Palestinian committee will meet biweekly to review the steps being taken to eliminate terrorist cells and the support structure that plans, finances, supplies and abets terror. In these meetings, the Palestinian side will inform*

elsősorban az öngyilkos merényletek, egyéb terrorcselekmények megfékezése terén tanúsított – inkompetenciája oda vezetett, hogy az 1996 és 1999 közötti időszaktól kezdve az izraeli hadsereg nem várta meg, hogy boldogulnak-e egyedül a palesztin biztonsági erők vagy sem. Beavatkozásaik eredményeképpen a palesztin rendőrség hitelessége pont azok, vagyis a palesztin területek lakossága szemében csökkent drasztikusan, akiket normakövető magatartásra kellett volna kényszerítenie.

A palesztin társdalom és a közfeladatokat ellátó „állam” viszonya

Részben a „történelmi” előzmények, részben az oslói megállapodások rendelkezései miatt világosan elválik egymástól az a három, illetve négy csatorna, szociális ellátórendszer (a továbbiakban intézményrendszer), amelyek bázisán a palesztin lakosság ellátása, illetve részben a területek fejlesztése zajlik. Bármiféle intézményrendszer területre, illetve lakosságra vetített tagoltságának foka (homogenitása, heterogenitása) a hatalom centralizációjának lehetősége kapcsán bír különös jelentőséggel, amely elsősorban persze a (területileg, funkcionálisan egyetlen) erőszak-monopólium kiépítése, illetve gyakorlása révén realizálható. A párhuzamosan létező ellátórendszerek egymáshoz való (kompetitív, kooperatív, konfrontatív) viszonya, hatáskörük elhatárolása, feladataik ellátásának minősége egyaránt meghatározzák az „egész” rendszer gazdasági fejlődésének, politikai konszolidációjának lehetőségeit is:

1. számú táblázat

A Nyugati Part és a Gázai övezet szociális ellátásának megoszlása, 1992⁵⁹

	Civil adminisztráció	UNRWA	Non-profit szervezetek	Magán (for- profit) szervezetek
Egészségügyi kiadás (USD)	43,8 millió (22%)	13,3 millió (7%)	38,9 millió (20%)	100,8 millió (51%)
Iskolai beiratkozás, diákok száma	378.371 (67%)	144.456 (26%)	42.671 (8%)	
Tanárok száma	12.496 (67%)	4256 (23%)	1842 (10%)	

A fentiekből is látható, hogy a palesztin lakosság nem „egyetlen” ellátórendszerhez szokott, ennek megfelelően nem egyetlen „főhatalmat” ismer (el) politikai, hétköznapi értelemben sem. Míg a menekülttáborok vonatkozásában az 1950-es

the U.S. fully of the actions it has taken to outlaw all organizations (or wings of organizations, as appropriate) of a military, terrorist or violent character and their support structure and to prevent them from operating in areas under its jurisdiction)”.

⁵⁹ VILÁGBANK [1993e]: *Developing the Palestinian Territories, 6.: Human Resources and Social Policy*. The World Bank, Washington, p. 26. és p. 38.

évektől az UNRWA (*United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East*) jogosult a regisztrált menekültek szükségleteinek ellátására, addig azon kívül mind az egészségügy, mind a közoktatás vonatkozásában létezett (1967 után) egyfajta munkamegosztás az izraeli (civil) adminisztráció, illetve az „önmagát” adományok, hazautalások révén, illetve karitatív keretek között ellátó civil lakosság között.

Az átmeneti megállapodás, vagyis a Nyugati Part A, B, C körzetekre való felosztása értelmében a „B” területeken megmaradt az izraeli katonai adminisztráció, a „C” területeken pedig továbbra is teljes (polgári és katonai) izraeli fennhatóság van. 1967 (illetve 1980) után az izraeli katonai (illetve civil) adminisztráció – az adószedés mellett – három fő területet (oktatás, egészségügy, szociális ügyek) látott el. Ezeket további közfunkciókkal egészítve ki 1994-től vette át a Palesztin Hatóság, gyakorlatilag hagyományos kormányzati intézményrendszer felállítása révén. A PH (PNH) az 1990-es évek közepe óta a számára fokozatosan átadott – „A” és részben „B” minősítésű – területeken felel a palesztin lakosságért. Ami a palesztin közigazgatás hatékonyságát – elismertségét – illeti, azt jól szemlélteti az izraeli adminisztrációhoz fűződő viszonya. A problémát nem csupán az jelenti, hogy a PH minden autonómiája ellenére milyen mértékben (maradt) alárendeltje az izraeli adminisztrációnak, hanem hogy e függés az al-Áksza *intifáda* kitörésével csak tovább erősödött.⁶⁰

Harmadik fő ellátórendszer az első arab-izraeli háború óta Közel-Keleten működő UNRWA, amelynek feladatköre a megszállt palesztin területeken sem szűnt meg a PH létrehozásával. Ezen intézmény – bár a nemzetközi közösség hozzájárulásából tartja fent magát – szervezetileg és funkcióját tekintve is önálló. Az UNRWA működése lényegében egy további párhuzamos adminisztrációt jelent, amennyiben a szervezet kizárólagosan biztosítja a regisztrált menekültek ellátását a menekülttáborok határain belül és kívül élők számára. Az UNRWA hagyományosan szociális ellátást nyújt (oktatás, egészségügy), de egyúttal foglalkoztatási lehetőséget (megélhetést) is jelent számos menekült (-státusszal rendelkező lakos) számára. Emellett a Palesztin Hatóság létrehozása óta a menekülteként regisztráltaknak is van lehetőségük a PH adminisztrációjában munkavállalóként részt venni (és PH-alkalmazottként is tartják számon őket).

Végül létezik az előzőeken kívül eső, de a palesztin területek egészén elérhető nem-állami szereplőkből álló ellátó rendszer. A karitatív létesítményeket – jellemzően arab, iszlám világból érkező adományokból – különböző civil szervezetek, köztük pl. Hamász működtetik. Az ebbe a kategóriába tartozók a

⁶⁰ Ezt leginkább a lakosság személyazonosítási okmányai, közlekedéshez szükséges engedélyei érzékelhetik leginkább. Bár az oslói megállapodások értelmében a palesztin belügyminisztériumnak joga van két – közlekedés esetén is elfogadandó – dokumentum (a személyi igazolvány és az útlevél) kibocsátására, egyik sem érvényes izraeli jóváhagyás nélkül. Azok, akik a PH létrehozásakor rendelkeztek izraeli azonosítási dokumentummal, annak a sorszámát viselik a PH által kiadott személyazonosítási okmányukban is; azok, akik 1994 után érkeztek a területekre, illetve akik először kapnak bármilyen oknál, pl. koruknál fogva „személyi igazolványt”, csak oly módon kaphatják azt meg, ha az izraeli adminisztráció előzetesen jóváhagyta azt (illetve regisztrálta annak sorszámát). A Palesztin Hatóság által kibocsátott útlevélben ugyanezt az azonosítási számot kell feltüntetni. Elvben minden személyi igazolvány tulajdonos jogosult útlevelet igényelni, de gyakorlatban az izraeli hatóságok engedélye nélkül nem kapja meg (PARSONS [2005]: *i.m.* p. 298.).

palesztin autonómia lakosai legrászorultabb rétegét alkotják, amelyet a nézeteikben szélsőséges szervezeteknek sikerült megszólítania, elérnie. Emellett jelentős – inkább az egészségügy, kevésbé az oktatás terén – a lakosság által megfizetett magánintézmények (kórházak, iskolák) száma, illetve szerepe is.

2. számú táblázat

A Nyugati Part és a Gázai övezet szociális ellátásának megoszlása, 2005⁶¹

	PNH	UNRWA	Non-profit és for-profit szervezetek	Összesen
Kórházak	23 (29%)	1 (1%)	31+23 (69%)	78
kórházi ágyak	2614 (56%)	58 (1%)	1489+518 (43%)	4672
Alapellátást nyújtó orvosi rendelők	391 (63%)	51 (8%)	187 (30%)	619
Tanárok	35 013 (72%)	8477 (17%)	5184 (11%)	48.674
iskolák (alap-, középfokú oktatás)	1725 (76%)	279 (12%)	272 (12%)	2276
beiratkozott diákok	757.615 (70%)	254.552 (24%)	66.321 (6%)	1.078.488

A fenti halmazok részben fedik egymást, tehát a palesztin lakosság objektív (pl. anyagi lehetőségek, lakóhely) és szubjektív helyzetétől, kényszerétől, preferenciáitól (pl. politikai, vallási) bellítottságától függően tartozik egyik vagy másik kategóriába. A területeken foglalkoztatott tanárok, létesített iskolák, illetve a beiratkozott diákok számát tekintve elmondható, hogy az érintettek több, mint kétharmada a PH hatáskörébe tartozik. Kevésbé egyértelmű a helyzet a (költségesebb) egészségügyi ellátás vonatkozásában, amennyiben ott a non-, illetve for-profit szervezetek meghatározó(bb) arányban elégítik ki a lakosság szükségleteit.⁶² Bár politikai értelemben a PNH képviseli – testesíti meg – a területeken élő palesztin lakosságot, annak egy része nem veszi igénybe az általa biztosított közszolgáltatásokat.

⁶¹ A palesztin egészségügyi és oktatási minisztérium, valamint a statisztikai hivatal (PCBS) adatai alapján készült táblázat forrása: PASSIA [2007]: *Passia Diary*. PASSIA, Jeruzsálem.

⁶² VILÁGBANK [2006a]: *West Bank And Gaza. Education Sector Analysis. Impressive Achievements under Harsh Conditions and the Way Forward to Consolidate a Quality Education System*. The World Bank, Washington; VILÁGBANK [2006b]: *The Role and Performance of Palestinian NGOs in Health, Education and Agriculture*. The World Bank, Washington.

A négy csatorna a palesztin területeken élő lakosság más-más rétegének, csoportjainak nyújt „szolgáltatásokat”. A nyugati donorközösség közvetlenül nem vesz részt, sem a majdnem kizárólagosan helyi alkalmazottakat (ön)foglalkoztató UNRWA, sem a Hamász, sem az izraeli adminisztráció intézményrendszerének, bürokráciájának alakításában. Az izraeli adminisztráció Izrael érdekeit szolgálja, a palesztin lakossággal való érintkezése a biztonsággal kapcsolatos kérdésekre koncentrálódik. A Hamász a PFSZ, illetve a Palesztin Hatóság ellenzékeként 2006-ig nem tekintette legitimnek az autonómiát, ennek megfelelően politikai értelemben is alternatív igazodási lehetőséget kínál a lakosság általa „ellátott” rétegének. Az UNRWA – helyi munkaerőre támaszkodva – hivatalosan, formálisan politikailag semleges szerepet igyekszik betölteni, kizárólag a hatásköre alá tartozó lakosság alapvető szükségleteinek kielégítéséért felelős.

Az oslói folyamat kudarcának okai és a Palesztin Nemzeti Hatóság hatékonyságát meghatározó korlátok

A részleges szuverenitással kapcsolatos dilemmák

A PNH – autonómia, önkormányzatiság – működőképességével kapcsolatos egyik fő probléma a döntésekhez és azok megvalósításához elengedhetetlen (külső és belső) szuverenitás hiánya. Amíg teljes értékű, kizárólagos és effektív szuverenitás, illetve felelősségvállalás – valamely (elméletileg bármely, de gyakorlatban egyetlen) főhatalom részéről – nem valósul meg a területeken, addig a stratégiai, távlati célokat nélkülöző, biztonsági okokkal magyarázott izraeli jelenlét, valamint a politikailag, ideológiailag belsőleg megosztott palesztin társadalom egyaránt akadályát képezi a működőképes palesztin állam létrehozásának.

A szuverenitás,⁶³ illetve a nemzeti önrendelkezési elv mindenek felett álló tisztelete, elméletileg és gyakorlatilag is magában hordozza (hordozta) annak a veszélyét, hogy olyan maguknak függetlenséget követő közösségek nyerik el azt, amelyek effektíve nem képesek önmagukról gondoskodni. Nyilván felmerülhet kérdésként, hogy milyen körülmények között nem képesek arra – itt egyrészt a nyugati és az attól eltérő nem-nyugati típusú társadalomszerveződési módok, típusok közötti különbségre, másrészt az izraeli megszállásra utalnék – de miután megmaradniuk, boldogulniuk a létező keretek között kell, ezért rögtön el is vethetjük a gyakorlatban nem tesztelhető alternatívákat.⁶⁴

⁶³ A Nemzetközi Bíróság 1948. május 28-án elfogadott tanácsadói véleményében az ENSZ Alapokmányának 4. cikkéből kiindulva a tagfelvétel öt elemét állapította meg: a) felvételét csak állam kérheti, b) a felvételt kérő államnak békeszeretőnek kell lennie, c) el kell fogadnia magára nézve az Alapokmányból folyó kötelezettségeket, d) alkalmasnak és e) hajlandónak kell lennie e kötelezettségek teljesítésére. Mindenképpen hangsúlyozandó, hogy napjaink nemzetközi rendszerében nem létezik olyan objektív szempontrendszer, mely alapján egyértelműen megállapítható lenne, hogy a felvételt kérő államnak; erről az említett 4. cikk rendelkezésének megfelelően a Biztonsági Tanács tagjai döntenek. BOKORNÉ SZEGŐ Hanna [2000]: *Nemzetközi jog*. Aula Kiadó, Budapest, pp. 101-102.

⁶⁴ Hiába jelent mást – Európához, Amerikához képest – Délen, illetve Keleten egyén, közösség, társadalom, illetve azok egymáshoz való viszonya akár valamely valláshoz, akár a néphez, nemzethez tartozás értelmezése tükrében, a történelem eddigi alakulása

Gerard Kreijen nemzetközi jogász az államkudarcok (*state failure*) jelenségét, illetve a nemzetközi jog alapelveinek fejlődését vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy – legalábbis fekete-afrikai példák alapján – az állam kudarcának oka elsősorban azzal magyarázható, hogy a dekolonizáció folyamán nem szenteltek kellő figyelmet a hatékonyság (*effectiveness*) elvének.⁶⁵ Ennek szerepe minden decentralizált – formális központi irányítás, illetve következésképpen, minden szereplő által tiszteletben tartott közös értékrend, illetve játékszabályok nélkül működő⁶⁶ – rendszerben, legyen az jogi, vagy akár gazdasági, politikai rendszer, kritikus fontosságú. Ebből következően, amennyiben a hatékonyság feltételét anélkül áldozzák fel – például a palesztin önrendelkezés (függetlenség) oltárán – hogy a centralizáció irányába elmozdulás történne, annak szükségszerűen fájdalmas következményei lesznek a fennálló (belső és nemzetközi) rendet illetően.⁶⁷ A hatékonyság és jogszerűség (*legality*) egymástól való elválasztása a nemzetközi jog két egymással ellentétes, mégis hasonló – etikai és társadalmi (erőviszonyokat kifejező) – szemléletéből következik.⁶⁸ A gyarmati rendszer felbomlása elsősorban az előbbi megfontolásokból következő jelenség volt, amely ráadásul több esetben rámutatott a tények és a normák⁶⁹ közötti különbségekre is. Az államelismerést illetően – a Kongói Köztársaság (később Kongói Népköztársaság, majd Zaire, majd megint Kongói Köztársaság) példáját idézve – a legkevesbé sem számított, hogy az állam függetlenségének elismerésekor nemhogy hatékony, de *de facto* semmilyen funkciót ellátni képes kormánya nem volt.⁷⁰

folytán mégis a nyugati gyökerű nemzetállamok, lehetőség szerint a demokratikus berendezkedésű politikai rendszerek minősülnek referenciának. Az ezen keretek között társadalmi stabilitást felmutatni képtelen (fejlődő) államok jelenthetnek veszélyt a fennálló rend minőségére, illetve a nemzetközi rendszer működésére nézve, de olyan alternatívát – nagy valószínűséggel – szintén nem képesek nyújtani, amely a világ összes (eltérően fejlődött) közösségének békés együttélését biztosítani képes. Más kérdés, hogy a béke/biztonság hiánya milyen (pozitív) szerepet játszik az emberiség, a különböző közösségek, egyének fennmaradása szempontjából.

⁶⁵ Hatékonyság alatt az adott entitás élet- és működőképességét értjük, azt, hogy (a) az adott területen élő lakosság az ország határain belül képes és hajlandó a maga alkotta együttélési normák betartására és betartatására, vagy (b) azok olyan módon való megváltoztatására, hogy az nem veszélyezteti az állam szuverenitása alá nem tartozó külső (határán kívül eső) területek biztonságát.

⁶⁶ Bár léteznek nemzetközi jogi normák, alapelvek, jogszabályok, szervezetek, amelyek az államok egymás közötti viszonyát szabályozzák, azok tökéletlenségük (teljességük hiánya) folytán nem alkotnak olyan rendszert, amelynek létező szabályait minden szereplő betartásra szükségesnek/alkalmasnak ítélné (nem is beszélve a nem létező, de indokolt szabályok kialakításáról, vagy azok hiányáról).

⁶⁷ KREIJEN, Gerard [2003]: *State Failure, Sovereignty and Effectiveness: Legal Lessons from the Decolonization of Sub-Saharan Africa*. Leiden University, Leiden p. 171.

⁶⁸ Koskenniemi-t (*The Wonderful Artificiality of States*) idézi KREIJEN [2003]: *i.m.* p. 172.

⁶⁹ Vagyis, hogy az állam létesítésének és elismerésének nem kizárólagosan kodifikált, de elvárt feltétele a terület, a lakosság, az állam nevében szuverenitást gyakorolni képes főhatalom, illetve a külső kapcsolatok létesítésének képessége.

⁷⁰ KREIJEN [2003]: *i.m.* p. 174.

Hasonló dilemmák merülnek fel a palesztin állam létrehozása kapcsán is,⁷¹ és úgy tűnik, hogy a létező nemzetközi hatalmi- és intézményrendszer, de legalábbis annak meghatározó szereplői – minden erre vonatkozó verbális támogatás ellenére – nem szívesen tolerálják a tények és a normák közötti eltéréseket.⁷² Bár jellemzően az izraeli jelenlét, az 1967-ben kezdődő katonai megszállás, illetve a PH/PNH létrehozását követően (1994) maradéktalanul nem realizált hatás- és feladatkör átadással magyarázzák a palesztin állam létrehozásának folyamatos halasztódását, annak nyilvánvalóan összetett belső – hatékonysági – okai is vannak. A nemzetközi gyakorlat és tapasztalat azt mutatja, hogy a kormányzás képessége meghatározza az államelismerés lehetőségét is.⁷³ Ennek nem utolsósorban az állami – kormányzati – felelősségvállalás miatt van jelentősége, hiszen adott államnak nem csupán saját, de más államok területét és lakosságát illetően is vannak kötelezettségei. Ennek mércéje lényegében az ellenőrzés-gyakorlási képesség. Amilyen mértékben képes egy állam területe, illetve lakossága felett ellenőrzést gyakorolni, olyan mértékben vonható felelősségre tetteiért.⁷⁴ Más megfogalmazásban az is kijelenthető, hogy a szerződések, megállapodások olyan mértékig érvényesek, ameddig betartásuk kikényszeríthető.⁷⁵ Elfogadva ezt az érvelést, könnyen belátható, hogy a palesztin területeken történekeért az effektív (de nem kizárólagos) kontrollt gyakorló Izraelt teszik széles körben felelőssé.

Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy Izrael megszállt területekről való kivonulása – sőt a függetlenség sem – önmagában nem garanciája a hatékony palesztin állam létrejöttének. Ahogy Kreijen rávilágított, az önrendelkezési jog biztosítása még önmagában nem bizonyítéka a működőképességnek – ennek vizsgálata, előzetes igazolása pedig komoly nehézségekbe ütközik. A korlátozott, illetve teljes szuverenitás (autonómia, saját állam) és életképesség (társadalmi érettség, gazdasági-, politikai-, intézményi működőképesség) a palesztin példa

⁷¹ A *roadmap* alapjául szolgáló George W. Bush-beszédet (2002. június 24.) megelőzően Washingtonban konferenciát rendeztek a palesztin állam életképességéről (2002. június 19., *Conference on the Viability of a Palestinian State*). Kevésbé a szuverenitás, mint inkább az „életképesség” kifejezés minőségi, mennyiségi meghatározása okozott problémát, amelyet a résztvevő izraeli és palesztin kutatók különböző aspektusokból jártak körbe. Gazdasági szempontból talán az az életképes rendszer, amely képes olyan jólétet biztosítani állampolgárainak, hogy azok nem kívánnak elvándorolni Ephraim KLEIMAN [2003]: *Palestinian Economic Viability and Vulnerability*. Paper presented at the UCLA Burke Conference, Athén, 2003. augusztus. A palesztin lakosság 1950-es, 1960-as évekbeli migrációjáról lásd Stuart A. GABRIEL – Eitan. F. SABATELLO [1986]: *Palestinian Migration from West Bank and Gaza. Economic Development and Cultural Change* Vol 34. No 2. pp. 245-262.

⁷² Ennek általános vonatkozásairól, az önrendelkezési joggal (annak megtagadásával) kapcsolatos dilemmákról, arról, hogy jelent-e valódi alternatívát az erőszakkal szemben lásd az alábbi tanulmánykötetet: Hurst HANNUM – Eileen F. BABBITT (eds.) [2006]: *Negotiating Self-Determination*. Lexington Books, Lanham.

⁷³ Charles de VISSCHER [1968]: *Theory and Reality in Public International Law*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, p. 322.

⁷⁴ VISSCHER [1968]: *i.m.* p. 286.

⁷⁵ Arie ARNON – Avia SVIVAK – Oren SUSSMANN [2004]: *Incomplete Contracts, the Port in Gaza and the Case for Economic Sovereignty*. In: David COBHAM – Noman KANAFANI (eds.): *The Economics of Palestine: Economic Policy and Institutional Reform for a Viable Palestinian State*, London: Routledge.

esetében sem szükségszerűen feltételezik egymást.⁷⁶ Bár nehezen tesztelhető, ráadásul nem is szolgál igazolásul a függetlenséget követelők számára, nem szabad elfelejteni, hogy születő-félben lévő állam és születő-félben lévő államkudarc potenciálisan ugyanazt is jelentheti.⁷⁷

Az oslói folyamat kudarcának okai

Az oslói folyamat, illetve az annak részeként nemzetközi támogatással létrehozott PNH kudarcának okait két nagyobb csoportba lehet sorolni. Egyrészt feltételezhető, hogy eleve hibás volt az oslói folyamat filozófiájában megragadható elképzelés, amennyiben nem kínált hatékony megoldást a közel-keleti sajátosságok közepette. Másrészt – ha elfogadjuk, hogy a kezdeményezés *lehetett volna* sikeres is – akkor a kudarc okait az aláíró felek (kiindulási időponthoz képest) megváltozó szándékaiban, adottságaiban, valamint a külső-belső körülményekben, köztük a nemzetközi szerepvállalás alakulásában kell keresnünk. Az első hipotézis vizsgálata objektív, módszertani okok miatt nem lehetséges. A második végtelen halmazba tartozó összes összefüggés ismertetésére nincs mód, így öt fő összefüggést emelnék ki: (a) az oslói békefolyamat, illetve megállapodások eltérő értelmezéseit; (b) az oslói megállapodások elveiben rejlő csapdákat; (c) az oslói megállapodások, mint nemzetközi szerződések belső gyengeségét és az abból fakadó, végrehajtást nehezítő tényezőket, (d) békefolyamatot bármely oldalon ellenző kisebbség stratégiai szempontból meghatározó helyzetét, valamint (e) a végső megállapodásig félretett státuszkérdések helyzetében bekövetkező változásokat.

(a) Az oslói békefolyamat, illetve megállapodások eltérő értelmezései. A megállapodás az *elvi nyilatkozatot* jellemző konstruktív kétértelműségnek köszönhetően a kezdetektől fogva – és talán természetszerűen – mást jelentett a két aláíró félnek, illetve mást a kívülálló szereplőknek.⁷⁸ E megállapítás érvényes

⁷⁶ A probléma mikroszintű érzékeltetésére jó példa a gázai kikötő jelentőségét vizsgáló tanulmány. A szerzők ugyan megállapítják, hogy a kikötők (létesítésének) gazdaságosságát vizsgáló szakirodalom szerint hatékonyabb lenne az izraeli Askelon kikötőjének bővítése, és annak a palesztinok számára való hozzáféréseinek biztosítása, ugyanakkor a létező politikai ellentétek mérséklése, illetve a két fél közötti aszimmetrikus érdekérvényesítési képességek (lényegében az önkényes izraeli intézkedések veszélye) miatt összességében mégis indokoltabb (ha gazdasági értelemben nem is feltétlenül a leghatékonyabb) a gázai kikötő felépítése. ARNON et al [2004]: *i.m.*

⁷⁷ A Gazdik Gyula által feldolgozott palesztin „államkudarc” esetét lásd a Teleki László Alapítvány (Külpolitikai Tanulmányok Intézete) által készített államkudarc-kutatás tanulmányai között. GAZDIK Gyula [2006]: Adalékok a palesztin államiság kérdéséhez. In MARTON Péter (szerk.) [2006]: *Államok és államkudarcok a globalizálódó világban*. Teleki László Intézet, KTK, Budapest, http://www.telekiintezet.hu/kulpol/kutatas/bukott/TLI_KTK_%C3%81llamok%C3%89s%C3%81llamkudarcok.pdf (letöltés: 2007. március).

⁷⁸ Mark A. HELLER, [1994]: The Israeli-Palestinian Accord: An Israeli View. *Current History* Vol. 93. No. 580. pp. 56-61; Rashid KHALIDI [1994]: A Palestinian View of the Accord With Israel. *Current History* Vol. 93. No. 580. pp. 62-66; BEILIN [1999]: *i.m.*; BEN-

akkor is, ha a dokumentumokat hivatalos, az érdekkonfliktusban álló társadalmak képviselőit jogosult felek írták alá, illetve azoknak többé-kevésbé világosan deklarált közösen vállalt célja – öt éven belül végleges megállapodás a területek sorsáról – volt. Miközben Izraelnek szembe kellett néznie azzal a problémával, hogy a megszállás fenntartása nem hatékony, addig – a megállapodás átmeneti időszakokra vonatkozó jellegéből fakadóan – átgondolhatta a területek megszállásával kapcsolatos addigi politikáját, fenntartásának okait és lehetséges alternatíváit.⁷⁹ A palesztin félnek (legalábbis legitimnek elismert képviselőjének) be kellett látnia, hogy anélkül, hogy legalizálná kapcsolatait Izraellel, nem lesz képes független államot létrehozni. Az aláíró palesztin fél (a PFSZ/Fatah) számára az oslói folyamat lehetőséget adott a területekre való visszatérésre, hatalmának palesztin közösségen belüli konszolidálására. A palesztin társadalom – különösen annak megszállt területeken kívül élő része, a szomszédos államokban élő menekültek és az értelmiség – azt meglehetősen langyosan fogadta. A békefolyamat támogatottsága, illetve az erőszak-alkalmazás szükségessége melletti kiállás az aláírás óta erősen ingadozott.⁸⁰

A történetek későbbi alakulásától függetlenül tény, hogy az oslói tárgyalásokon résztvevők egyrészt tisztában kellett, hogy legyenek a katonai eszközökkel mért aszimmetrikus alkupozícióknak, másrészt tudatában voltak annak, hogy a politikai érdekek felülírják a gazdasági megfontolásokat.⁸¹ A

AHARON, Yossi [2002]: *Foundering Illusions: The Demise of Oslo Process*. In MA'UZ et al [2002]: *i.m.* pp. 70-75; Aaron David MILLER [2002]: *The Pursuit of Israeli-Palestinian Peace: a retrospective*. In MA'UZ et al [2002]: *i.m.* p. 32.; SHIKAKI [2002b]: *Ending the Conflict: Can Parties Afford it?* In MA'UZ et al [2002]: *i.m.* p. 42.; Abu Ziyad ZIYYAD [2002]: *The Middle East Peace Process – Where to next?* in MA'UZ et al [2002]: *i.m.* pp. 153-155; Manuel HASSASSIAN [2002]: *Why Did Oslo Fail? Lessons for the Future*. In MA'UZ et al [2002]: *i.m.* p. 115.

⁷⁹ A helyzet emlékeztetett a dekolonizáció kapcsán felmerült motivációkra (Robert H. JACKSON. [1990]: *Quasi-states: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge University Press, Cambridge; KREIJEN [2003]: *i.m.*). Érdemes megjegyezni, hogy (i) Izrael számára sem a megszállás, sem határainak védelme nincs ingyen (lásd védelmi kiadásait komparatív összefüggésekben); (ii) a demográfiai realitások katonai eszközökkel történő megoldása napjainkban nem lehetséges, legalábbis nem szalonképes megoldás. BEILIN [1999]: *i.m.* pp. 133-134; Ron PUNDAK [2002]: *From Oslo to Taba: What Went Wrong?* MA'UZ et al [2002]: *i.m.* pp. 91.

⁸⁰ Hilde Henriksen WAAGE [2004]: *Peacemaking is a Risky Business. Norway's Role in the Peace Process in the Middle East, 1993–1996*. International Peace Research Institute, Oslo, p. 152; SHIKAKI [1998] *i.m.*; SHIKAKI [2006]: *Willing to Compromise: Palestinian Public Opinion and the Peace Process. United States Institute of Peace Special Report 158*. USIP, Washington, <http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr158.pdf>

⁸¹ A katonai értelemben vett különbségekről lásd: David WURMSER [1993]: *The Rise and Fall of the Arab World. Strategic Review* Vol. 21. No. 3. pp. 33-46; Shlomo GAZIT [1994]: *The Declaration of Principles between Israel and the PLO: The Security Issues. Studia Diplomatica* Vol. 47. No. 3. pp. 41-51; SIPRI [1996]: *The Middle East Peace Process*. In SIPRI [1996]: *Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford University Press, Oxford, pp. 161-189. és pp. 190-202; Anthony H. CORDESMAN [2002]: *Israel Versus the Palestinians: The 'Second Intifada' and Asymmetric Warfare*. CSIS, Washington. <http://www.csis.org/media/csis/pubs/israelvspale.intafada%5B1%5D.pdf>.

A gazdasági adottságokat és érdekeket illető azonosságokról és különbségekről pedig: KLEIMAN [1994]. *i.m.*; Sharif S. EL-MUSA – Mahmoud EL-JAAFARI [1995]: *Power and Trade: the Israeli-Palestinian Economic Protocol. Journal of Palestine Studies* Vol. 24.

megállapodások, így a – a gazdasági, üzleti, munkaerőpiaci, közlekedési lehetőségeket, illetve adószedési gyakorlatokat meghatározó – párizsi jegyzőkönyv szövegezésében is tetten érhető konstruktív kétértelműség, illetve azok „befejezetlen” (*open-ended*) jellege mindkét fél számára lehetőséget biztosított arra, hogy a másik oldal szándékait és képességeit próbára tegye.⁸²

(b) *Az oslói megállapodások elvei.* Az oslói megoldás a komplex probléma tematikus, illetve időbeli széttagolására, részekre szedésére, a fokozatosságra épült. A „*peace by pieces*”, illetve „*gradualism*” régóta létező – inkább Izrael, illetve az Egyesült Államok által ösztönzött – megközelítés. A gond mindkettővel az, hogy a térségbeli közvélemény meghatározó része szerint a probléma olyan egységet alkot, amelynek racionalizálással, vagyis kisebb egységekre bontással történő megoldása nem lehetséges.⁸³ A fokozatosság elve magában hordozta a lehetőséget, hogy a békefolyamat a szélsőséges, fundamentalista megnyilvánulások túszává váljon.⁸⁴ Ennek magyarázata részben abban rejlik, hogy miután az oslói megállapodásokat megkötő PFSZ a területeken egyébként sem volt elég erős, figyelmét az átmeneti időszak során a hatalom konszolidálása jobban lekötötte, mint az Izraellel való tárgyalás. Mivel a palesztin állam realizálásához nem került közelebb – vagyis a palesztin lakosság által várt eredményeket nem tudott felmutatni – belső legitimitása vélhetően gyengült. Mérhető eredményt jelentett volna a teljes palesztin szuverenitás alatt álló „A” minősítésű területek nagyságának érdemi növelése, illetve a „B”, „C” minősítésű területek csökkentése; a telepések száma növelésének megállítása (visszafordítása), illetve a palesztin tulajdonban lévő földek elkobzásának megakadályozása. És bár közvéleménykutatási adatok szerint a PH legitimációja 1993 és 2000 között erősödött, a biztos párt-preferenciával nem rendelkezők aránya szintén nőtt, amennyiben az évtized folyamán mind a Hamász, mind Fatah támogatottsága csökkent. A PH/PNH hatékonyságának, illetve demokratikusságának problémája elsősorban a PFSZ/Fatah iránti szimpátia csökkenését magyarázza, amennyiben a közvélemény nagy része nem az autonómia intézményrendszerével, hanem a „kivitelezés minőségével” volt elégedetlen. Érdekes és meglehetősen bonyolult kérdés a PFSZ/Fatah, illetve Jasszer Arafat baloldali-szekuláris, illetve iszlamista ellenzékekkel való kapcsolatának alakulása, amennyiben a Fatah (idősebb generációjának) 1993–1998 évekbeli népszerűségvesztése nemhogy nem eredményezte az iszlamista oldal erősödését, de a közvélemény kutatások szerint az – köszönhetően az öngyilkos merényleteknek és az egész palesztin lakosságot sújtó izraeli válaszrakcióknak – szintén gyengült.⁸⁵

No. 2. pp. 14-32; Arie ARNON – Jimmy WEINBLATT (2001): Sovereignty and Economic Development. The case of Israel and Palestine. *The Economic Journal* Vol. 111. No. 472. pp. F291-308).

⁸² Talia EINHORN [1997]: *The Customs Union Between Israel and the Palestinian Authority: A Critical Analysis*. Statment before the Joint Economic Comittee. 1997. október 21. <http://www.house.gov/jec/hearings/israel/einhorn.htm#author>; BEILIN [1999]: *i.m.* pp. 133-134; MILLER [2002]: *i.m.* p. 32; SHIKAKI [2002b]: *i.m.* p. 40.

⁸³ Idézi Johan GALTUNG [1980]: *Peace problems: some case studies*. Ejlers, Copenhagen, p. 455.

⁸⁴ SHIKAKI [1998]: *i.m.*; KLEIMAN [2006]: *i.m.*

⁸⁵ SHIKAKI [1998]: *i.m.*; SHIKAKI [2002a]: *i.m.*; SHIKAKI [2006]: *i.m.* p. 5.

(c) *Az oslói megállapodások, mint nemzetközi szerződések belső gyengeségei.* Annak ellenére, hogy a nemzetközi jog milyen kevés megoldási alternatívát kínál a palesztin kérdés megoldása szempontjából, az érintett szereplők (Izrael, illetve a PH-t *de facto* formáló PFSZ) a nemzetközi jog bizonyos alapelveire hivatkozva cselekszenek – saját nemzeti érdeükben – egyúttal más alapelvek megsértésével egymás ellen. A határok sérthetetlensége, a területi épség (szuverenitás) védelme, az önrendelkezéshez való jog,⁸⁶ illetve az önvédelemhez való jog mind olyan normák, amelyek elviekben igazolják-legitimálják a nemzetközi rendszer szereplőinek cselekvéseit. A jogi-elvi dilemmákon túl a megállapodások betartásával (be nem tartásával) kapcsolatban a későbbiek folyamán felmerülő problémák több olyan összefüggésre vezethetők vissza, amelyek részletes ismertetése nem tárgya a tanulmánynak, de a releváns összefüggések miatt röviden szükséges megemlíteni:

(c1) *A hagyományos nyomonkövetési mechanizmusok hiánya.* Az oslói megállapodások nem rendelkeztek sem klasszikus nemzetközi békefenntartó erő helyszínre telepítéséről, sem más olyan (külső) monitoring vagy verifikációs mechanizmusról, amely időről-időre hivatalosan megállapította volna, hogy milyen mértékben halad a megállapodások végrehajtása. A jogi-intézményi kereteken túl – *de facto* értelemben, külpolitikai eszközökkel – sem az Egyesült Államok, sem az EU/EK nem volt képes vagy hajlandó a felekre olyan mértékben nyomást gyakorolni, amelyet a kitűzött távlati cél megkövetelt volna. Ennek magyarázata részben abban rejlik, hogy Izrael nem szívesen lát harmadik felet a palesztin kérdés közelében, részben abban, hogy a nemzetközi szereplőknek sem feltétlenül fűződik érdekük túl keményen fellépni Izraellel szemben.⁸⁷ A palesztin fél – aszimmetrikus erőviszonyok miatt – a konfliktus megoldásának „nemzetköziesítésében” érdekelt.

(c2) *A megállapodásokkal létrehozott palesztin autonómia korlátai.* A P(N)H-t átmenti jelleggel hozták létre, azzal az egyébként beleértett, de kifejezetten nem deklarált céllal, hogy alapját képezheti egy leendő palesztin államnak. Ebből – illetve a fokozatosság (*gradualism*) és viszonyosság (*reciprocity*) elveiből – adódóan szuverenitása területi és személyi hatályát illetően éppúgy korlátozott volt, mint a külvilággal fenntartott gazdasági, társadalmi, politikai kapcsolatainak ellenőrzése vonatkozásában. A P(N)H létrehozása nem csupán *de facto*, de *de jure* is Izrael határain belülre helyezte a megszállt területeket. Ennek velejárójaként a palesztin probléma felelősségétől – elvileg legalábbis – megszabadultak az arab államok. Az *elvi nyilatkozattal* ugyanakkor sem politikai-

⁸⁶ A „népek önrendelkezéshez való joga” akkor is problematikus, ha a modern nemzetközi jog alapelveként tartja számon azt. Bizonyos értelmezések szerint e jog (*right*) jogi (*legal*) értelemben nonszensz, amennyiben egy – a nemzetközi jog (*international law*) alanyaként el sem ismert – entitás aligha birtokolhat bármilyen jogot (idézi WATSON [2000]: *i.m.* p. 13).

⁸⁷ A kérdést abból a szempontból érdemes vizsgálni, hogy bármely nyugati államban rendszeresen tartanak választásokat. Azon államokban (Észak-Amerikában, Európában), ahol a politikai pártok külpolitikai álláspontja képes választásokat eldönteni, ott nem feltétlenül a palesztin társadalom jogai érdekében fellépő magatartással lehet több szavazatot szerezni (MASCINI, Francesco [2007]: *Interjú a Holland Királyság Palesztin Nemzeti Hatóság mellett működő képvisleti irodájának helyettes vezetőjével*. Ramallah, 2007. január 17).

hatalmi, sem gazdasági értelemben nem változtak a megszállás „külső” keretei.⁸⁸ A palesztin területek külső határait a korábbi gyakorlatnak megfelelően továbbra is Izrael ellenőrizte, a két entitás között belső – politikai, gazdasági, vagy bármilyen értelemben félreérthetetlen – határokat nem jelöltek ki. A PH a számára az egyezményeknek megfelelően átadott hatáskörök felett 1994 óta területileg és funkcionálisan korlátozottan – az izraeli adminisztrációval megosztva⁸⁹ – gyakorolhat(ott) szuverenitást.

(c3) A szerződések kikényszeríthetősége és a dokumentumokban nem szabályozott esetek. A megállapodások szándékosan nem szabályoztak egyértelműen minden vitaalapot képező témát, területet. Ez a kezdetektől problémát – és különösen Izrael részéről érvényesíthető – önkényes állami döntéseket és intézkedéseket jelentett. Ennek tipikus példája az izraeli érdekeltségek elleni támadások – PH részéről elmaradt – megakadályozása esetén, illetve megelőzése céljából való izraeli fellépés, intézkedések. Az izraeli kormány és közvélemény reakciójához hozzátartozik, hogy a palesztin ellenállási, illetve nemzeti-függetlenségi törekvéseknek („terrornak”) az oslói folyamat idején (1993–1999) jóval több áldozata volt (279), mint az azt megelőző *intifáda* (1987–1993. szept.) éveiben (172 fő). Ezen belül is különösen az Izrael 1949/1967-es határain (zöld vonalon) belül elkövetett erőszakos cselekmények száma nőtt

⁸⁸ SAYIGH [1999]: *i.m.* p. 662.; CHRISTISON [1999]: *i.m.* p. 280.; Sara ROY [1996]: Economic Deterioration in the Gaza Strip. *Middle East Report*, July-Sept. 1996. <http://www.merip.org/mer/mer200/mer200.html>; Sara ROY [1998]: *The Palestinian Economy and the Oslo Process: Decline and Fragmentation*. The Emirates Center for Strategic Studies and Research; Sara ROY [2002a]: Why Peace Failed: An Oslo Autopsy. *Current History* Vol. 101. No. 651.; Sara ROY [2002b]: Ending the Palestinian Economy. *Middle East Policy* Vol. 9. No. 4. pp. 122-165.

⁸⁹ A hatnapos háborút (1967) követően a (eredetileg nem tartósan tervezett) megszállás idejére először katonai (*Military Administration in the Territories*), majd 1981 márciusában a helyi palesztin lakosság részvételére építő civil adminisztrációt (*Israeli Civil Administration, CA*) is létesítettek. Az oslói megállapodásokkal, illetve a P(N)H létrehozásával ezek neve és hatásköre részben módosult. Napjainkban a területeken folyó tevékenységek – izraeli kormány, hadsereg (IDF), hivatalos nemzetközi szervezetek, diplomáciai testületek és PNH közötti – egyeztetéséért egy, az izraeli védelmi minisztériumon belüli szervezeti egység (COGAT, *Unit of Coordination of Government Activities in the Territories*, <http://www1.idf.il/matpash/site/templates/controller.asp?lang=en>) felel, amelynek vezetője a területeken folyó izraeli tevékenység főkoordinátora (*Coordinator of Government Activities in the Territories*). A COGAT-on belül Ciszjordániában (Judea és Szamaria területén) a civil adminisztráció (CA) felelős minden palesztinokkal és izraeli telepésekkel kapcsolatos kérdésben. A Gázai-övezetben az ún. *Administration of Coordination and Liaison* elnevezésű, szintén COGAT alá tartozó egység hatáskörébe tartozik a gazdasági és biztonsági kérdések palesztin féllel való egyeztetése. Az izraeli katonai, és 1981-től civil adminisztráció palesztin területekkel való kapcsolatáról lásd: Shlomo GAZIT [2003]: *Trapped Fools. Thirty years of Israeli Policy in the Territories*. Frank Cass, London; illetve a Meron Benvenisti vezetésével zajló kutatást (*The West Bank Data Project*). Ennek eredményei több kiadványban jelentek meg (1982, 1984, 1986, 1987); a projektet a Rockefeller és a Ford alapítványok finanszírozták, az *American Enterprise Institute for Public Policy Research* gondozta (Meron BENVENISTI [1986]: Demographic, Economic, Legal, Social and Political Developments in the West Bank. In Meron BENVENISTI [1984-1987]: *The West Bank Data Project*. The Jerusalem Post, Jerusalem). A megszállás földrajzi, geopolitikai megközelítésből Elisha EFRAT [2006] *Geography of Occupation and Disengagement*. Routledge, London.

látványosan.⁹⁰ Az Izrael területén, illetve izraeli érdekeltségek ellen megszállt palesztin területen elkövetett öngyilkos és egyéb robbantásos merényleteket többségében a Hamász, az Iszlám Dzsihád, kisebb mértékben a PFLP, a Fatah félkatonai szárnya az Al-Áksza Mártírjainak Brigádja, illetve a Fatah-*tanzim* követte el. A változatos izraeli biztonsági intézkedések névleg az állam és állampolgárainak biztonsága érdekében kerültek bevezetésre, a gyakorlatban több esetben opportunista módon alkalmazzák azokat.⁹¹ A palesztin fél szerződéses, illetve szerződésekben nem rögzített, de Izrael részéről – az *elvi nyilatkozat* bizonyos olvasatában – jogosan elvárt kötelezettségeinek betartásával kapcsolatos problémák fő oka a képességekben, adottságokban keresendő. Elsősorban abban, hogy az erőteljes nemzetközi szerepvállalással formált PNH, illetve annak vezetőjeként Jasszer Arafat nem volt képes (illetve hajlandó)⁹² a területek felett

⁹⁰ Az oslói megállapodások – izraeli, illetve palesztin részről való – be nem tartásával kapcsolatban lásd WATSON [2000]: *i.m.* pp. 103-200. és pp. 201-264; CORDESMAN [2005]: *i.m.* BARDER et al [2002]: *i.m.* p. 64 szerint a palesztin erőszakos cselekmények izraeli áldozatainak száma az *elvi nyilatkozat* (1993) előtt és után az alábbiak szerint alakult: 23 (1990), 26 (1991), 39 (1992), 62 (1993), 73 (1994), 52 (1995), 87 (1996) és 31 (1997). Más forrás szerint, miközben 1948 óta összesen 1635 izraeli áldozata volt a palesztin megmozdulásoknak, 2000 szeptembere és 2006 vége között 864 izraeli halt meg (Tzvi-Ben GEDALYAHU – Nissan RATZLAV-KATZ [2007]: *Half of Israeli Victims Died in 6 Years of Oslo War.* IsraelINN.com, <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/122171>; vö.: MFA-GoI [2007]; CORDESMAN [2005]: *i.m.* pp. 22-28., 130-140., 190-217; *International Institute for Counter-Terrorism*: <http://www.ict.org/il/>).

⁹¹ ARNON et al [2004]: *i.m.* Ami az IDF palesztin erőszakos cselekményeire válaszul adott megtorló intézkedéseit illeti – a 2004–2005-ös évek adatainak ökonometriai módszerrel való vizsgálata alapján – azokat következetesen alkalmazták, függően attól, hogy egy-egy merényletért melyik és Izrael létezéshez való jogát illetően milyen álláspontot képviselő palesztin szervezet vállalt felelősséget (David A. JAEGER – M. Danielle PASERMAN [2006]: *Israel, the Palestinian Factions and the Cycle of Violence. The American Economic Review Vol. 96. No. 2.* pp. 45-49).

⁹² Heller Ágnes – a palesztin szervezetek között Izraelhez fűződő viszonyuk vonatkozásban különbséget nem tevő – véleménye szerint „*a palesztinok politikai képviseletének célja Izrael állam elpusztítása, Izrael állam célja saját fennmaradása (...)*” (HELLER, Ágnes [2004]: A „zsidókérdés” megoldhatatlansága avagy mért születtem hébernek mért nem inkább négernek? Múlt és Jövő, Budapest, p. 39.). Miközben az idézett munkában Heller Ágnes a cél-okot (a valamire irányuló szándékot) tartja olyan elégséges oknak, amely leginkább magyarázni képes a palesztin politikai vezetés cselekedeteit (azok hiányát), addig a tudományfilozófia álláspontja szerint a cél-ok gyakorlatilag közömbös a bekövetkező események (törvényszerűségek, kauzalitás) magyarázata szempontjából. Kétségtelen, hogy a palesztin népet képviselő PFSZ alapokmányában 1996-ig szerepelt az Izrael elpusztítására vonatkozó szakasz, illetve a Palesztin (Nemzeti) Hatóság kormányát 2007-ig biztosító (és a PFSZ legitimitását vitató) Hamász alapító okiratában máig megtalálható. A PFSZ ugyanakkor 1988-ban elismerte a kétállamos megoldást (közvetve Izrael államot), majd 1993-ban, az oslói folyamat nyitányakor megerősítette annak létezéshez való jogát. Válaszul Izrael hivatalosan is elismerte a PFSZ-t. A Hamász esetében hasonló kifejezésre nem került sor, de a realitásokat figyelembe véve az Izrael mellett való békés egymás mellett élés alternatívájának elfogadása sem zárható ki egyértelműen. A problémát az okozza, hogy a modern nemzetközi jog nem ismeri (el) pl. az arab-arab civilizációhoz tartozó olyan szokások, gesztusok, megállapodások jelentését, mint pl. a Hamász által 2004-ben – cserébe az izraeli kivonulásért és a palesztin állam létrehozásáért – tíz évre felajánlott *hudnát* (kb. fegyvernynyugvás).

teljes körű ellenőrzést, illetve a lakosság egésze felett olyan mértékű befolyást gyakorolni, hogy azzal megakadályozza az Izrael területe, illetve lakossága elleni különböző támadásokat.

(c4) *Az aláíró felek közötti aszimmetria.* A szerződések sikeres végrehajtását – polgári, illetve biztonsági szempontból egyaránt – a kezdetektől több tényező korlátozta. Említésre méltó a felek között fennálló gazdasági különbség,⁹³ illetve az önálló palesztin gazdaságpolitikát akadályozó strukturális okok, amennyiben az izraeli biztonsági intézkedések negatívan befolyásolják a palesztin gazdaság teljesítőképességét. Össze sem hasonlíthatóak a polgári és katonai infrastruktúra, illetve technológia terén létező azon különbségek, amelyek a tárgyalási pozíciókat befolyásolták, illetve befolyásolják.⁹⁴ Az *elvi nyilatkozat*, illetve az *átmeneti megállapodás* szerint a PH felelőssége a közrend biztosítása a számára átadott területeken. Izrael hatáskörébe tartozik a külső határok, illetve saját állampolgárainak, érdekeltségeinek védelme.⁹⁵ Ez utóbbi – és kölcsönösen elfogadott – megfontolásból (is) következik, hogy az oslói folyamat keretei között a biztonság megteremtésének mikéntje a minden adottságában felkészültebb Izrael érdekeinek megfelelően alakul(hat)ot. A biztonsági erők, illetve rendőrség hatásköre – a közrend és közbiztonság garantálása terén – a PH számára átadott területeken érvényesülhetett, amennyiben az oslói megállapodások értelmében a külső határok ellenőrzése továbbra is Izrael hatásköre (volt). Az izraeli stratégiai gondolkodás – beleértve a palesztin állam létrehozhatóságával, jellegével kapcsolatos kérdést is – döntő mértékben Izrael állam biztonsága körül forog. Ennek két fő összetevője van: egyrészt Izrael nemzetbiztonsága a regionális és globális hatalmi struktúrákon belül, másrészt a belső biztonság kérdése, amely az izraeli civilek elleni arab (palesztin) erőszakhoz, annak hatásaihoz kapcsolódik.

Az előbbi az a terület, amely megítélését illetően talán a legnagyobb a különbség az érintettek és a kívülállók között, amennyiben az önmagát az arab világ közepén (még békeszerződésekkel birtokában is) fenyegetve érző Izraelt a

⁹³ Izraelben nem csupán az életszínvonal, de a termelékenység is magasabb. Ez utóbbi összefüggés szolgál magyarázatul arra, hogy miért kényes kérdés a palesztin életszínvonalat – gazdasági teljesítményt – az izraelivel akár csak összehasonlítani is. Azonos mértékű, aggregált (nemzetgazdasági) szinten mért gazdasági teljesítmény (akár növekedés) szükségszerűen rosszabb egy főre jutó termelékenységi mutatókat produkál abban a társadalomban, ahol az eltartottak száma – akár az egy családra jutó magasabb gyerekszám, akár a nők többségének munkaerőpiaci inaktivitása miatt – magasabb.

⁹⁴ WURMSER [1993]: *i.m.*; GAZIT [1994]: *i.m.*; SIPRI [1996]: *i.m.* pp. 161-189; 190-202.; CORDESMAN [2002] *i.m.*

⁹⁵ Az *elvi nyilatkozat* II. mellékletének 3 (b) és az *átmeneti megállapodás* 12 (1) cikke értelmében a külső határok ellenőrzése, illetve a palesztin területeken tartózkodó izraeliek biztonsága Izrael felelőssége. Az *elvi nyilatkozat* VIII. cikkének megfelelően: „a közrend és belső biztonság Nyugati Part és Gázai övezet palesztin lakossága számára való biztosítása érdekében a [Palesztin Törvényhozó] Tanács egy erős rendőri erőt hoz létre, miközben továbbra is Izrael viseli a felelősségét a külső fenyegetések elleni védekezésnek, valamint felelős az izraeliek teljes biztonságáért saját belső biztonsága és közrendje érdekében.” A hatáskör átadásra vonatkozó *átmeneti megállapodás* II. része (10-16. cikke) foglalkozik az izraeli hadsereg (IDF) kivonulásával, a közrenddel, közbiztonsággal kapcsolatos hatáskörök átadásával, illetve a palesztin fél felelősségével. A végrehajtásra vonatkozó kötelezettsége teljesítését lásd WATSON [2000]: *i.m.*

külvilág olyan regionális középhatalomnak látja, amely katonai adottságait tekintve össze sem mérhető szomszédai felkészültségével-felkészületlenségével. A palesztin biztonsági diskurzus természetében egész más jellegű, mint az izraeli. Egyrészt állam nélkül, hadsereg nélkül – külső határainak ellenőrzését tekintve – megszállt országban a Palesztin Hatóság ellenőrzést-gyakorló, erőszak-monopóliumot alkalmazó képességei meglehetősen korlátozottak. A palesztin biztonsági prioritások között kiemelt szerepet játszik az izraeli telepesek jelenléte számuk növekedése, valamint a palesztin földek kisajátításának jelensége. Ez utóbbinak nemcsak területi, de gazdasági következményei is vannak, különösen, ha figyelembe vesszük az Izraeltól való egyébként is szinte kizárólagos, aszimmetrikus gazdasági függőséget.

(c5) Az aláíró palesztin fél (PFSZ) legitimitását megkérdőjelező tényező, a Hamász (Iszlám Ellenállási Mozgalom) 2000 után ismét megfigyelhető látványos térnyerése szintén nem hagyható figyelmen kívül. A közvélemény-kutatási adatokat megnézve a PFSZ/Fatah támogatottságának csökkenése 1993 és 2000 között nem jelentette automatikusan a Hamász, illetve az iszlamista mozgalmak népszerűségének növekedését, sőt annak 1993-ban mért 14 százalékos támogatottsága kb. kétharmadára esett vissza. Az *intifáda* kitörését követően a Hamász támogatottsága tíz százalékról (2000) fokozatosan 17 százalékra (2003. április), majd 25 százalékra (2005. március) nőtt. A 2006 januárjában megrendezett választásokon a szavazatok 44 százalékával a képviselői helyek 56 százalékát szerezte meg. A szervezet megalapításától kezdve vitatja a PFSZ egyedüli képviselőre vonatkozó igényét, ebből következően az általa – egyébként a palesztin nép érdekében – megkötött oslói megállapodások jogosságát, Izrael palesztin részről történt elismerésének érvényességét is. A helyzetet bonyolítja, hogy e megállapodásokat a Hamász szelektíven (nem) ismeri el. Az önkormányzati (2005), illetve törvényhozói (2006. január 25.) választásokon való indulás jogával, majd ez utóbbit megnyerve a Palesztin Hatóság kormányalakítási jogával kívánt élni, de Izrael elismerésére, az erőszak alkalmazásának elutasítására, illetve a PFSZ és Izrael által megkötött oslói megállapodások deklarált elismerésére – vagyis a kvartett által szabott feltételek teljesítésére (2006. április) – nem hajlandó. A Hamász hozzáállásának akkor van jelentősége, ha – minden, az oslói folyamat kudarcára vonatkozó értékelés és nemzetközi jogi kétértelműség ellenére – a megkötött megállapodásokat hivatalosan jogerősnek (*legally binding*) ismerik el.⁹⁶

(d) A fentiek mellett Oslo kudarcában jelentős szerepet játszott a *békefolyamatot bármely oldalon ellenző kisebbség stratégiai szempontból meghatározó helyzete* is. Az izraeli és palesztin tárgyalók által megteremtett oslói „szellem” – sem annak Nyugati fogadtatása – nem számolt azzal, hogy a két társadalom annyira megosztott, hogy az oslói megállapodások végrehajtására vonatkozó döntéseket a létező izraeli és palesztin politikai berendezkedés keretei között akkor is képtelenség elfogadtatni, ha az indokolt. A palesztin oldalon tovább bonyolította a helyzetet, hogy a társadalmi és politikai berendezkedés egyébként is átalakulásban, a tradicionálisból a modernbe való átmenet állapotában van.⁹⁷ Sem

⁹⁶ WATSON [2000]: *i.m.*

⁹⁷ A táblázatban szereplő adatok forrásai: (1, 4) B'TSELEM [2007]: *Land Expropriation and Settlements. Statistics*.

<http://www.btselem.org/english/Settlements/Statistics.asp>; (3) PASSIA [2007]: *i.m.*; (2) MFA GOI [2007]: *Suicide and Other Bombing Attacks in Israel since the Declaration of*

Izrael, sem a Palesztin (Nemzeti) Hatóság kormánya nem rendelkezett a politikai rendszer sajátosságaihoz igazodó, a békefolyamat végigvitelét illető olyan mértékű támogatottsággal, amely lehetővé tette volna számára a racionálisnak tűnő lépések belső elfogadtatását.⁹⁸

Principles, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism+Obstacle+to+Peace/Palestinian+terror+since+2000/Suicide+and+Other+Bombing+Attacks+in+Israel+Since.htm>; (3) UNSCO [2002]: *The Impact of Closure and Other Mobility Restrictions on Palestinian Productive Activities*. <http://www.un.org/News/dh/mideast/econ-report-final.pdf>, UNSCO Jeruzsálem; VILÁGBANK [2005]: *The Palestinian Economy and the Prospects for its Recovery. Economic Monitoring Report to the AHLC*. The World Bank, Washington. További – az adminisztrációs problémák miatt adatokkal nehezebben igazolható – jelenség a Nyugati Part és a Gázai övezeti földek Izrael által történő kisajátítása. A PASSIA [2007] nyilvántartása szerint 1948 előtt palesztin tulajdonban volt a brit mandátumterület (26.323 km², helyi mértékegységben 26.323.000 dunum) 87,5 százaléka, zsidó tulajdonban annak 6,6 százaléka, illetve a britek által ún. állami földnek (*state land*) minősítettként tartottak nyilván 5,9 százalékat. Az 1949-es fegyverszüneti megállapodásokkal bekövetkező területi változások eredményeként a palesztin területek (Nyugati Part és a Gázai övezet) a mandátumterület 22 százalékára zsugorodtak. Az 1967-es háború során megszállt palesztin területek 79 százalékát sajátította ki Izrael (44 százalékát katonai, 20 százalékát biztonsági, 12 százalékát közcélokra hivatkozva, illetve 12 százalékot azon a jogcímen, hogy tulajdonosa távol volt). Az adatok értékeléséhez tartozik, hogy a földek nyilvántartása máig pontatlan, a Nyugati Part területének csak 30 százaléka regisztrált föld. A kisajátítást a vonatkozó katonai rendeletek teszik (jogilag) lehetővé.

⁹⁸ Sokak szerint az oslói tárgyalások (megállapodások) ígéretes mivolta a tárgyalópartnerek (elitek) közötti jó viszonyból és nem a ténylegesen létező közhangulatból, azok valós társadalmi támogatottságából következett. Közvélemény-kutatási adatok szerint 1993 őszén a palesztin lakosság 41,5 százaléka a támogatta az aláírt *elvi nyilatkozatot*, illetve a „Gáza-Jerikó elsőként” elvet és 38,1 százalék ellenezte azt (CPRS (1993): *Public Opinion Poll #4* (1993. december 12.), Palestinian Center for Policy and Survey Research, Ramallah. <http://www.pcpsr.org/survey/cprspolls/94/poll4a.html>). A békefolyamat támogatottsága palesztin oldalon 1997-ben 59 százalék, miközben az ellenzők aránya 34 százalék (CPRS (1997): *Public Opinion Poll #29* (1997. szeptember 18-20.), Palestinian Center for Policy and Survey Research, Ramallah. <http://www.pcpsr.org/survey/cprspolls/97/poll29a.html>). 2000 áprilisában a megkérdezett palesztinok 71,1 százaléka támogatta, 25,4 százaléka ellenezte a békefolyamatot (CPRS (2000): *Public Opinion Poll #48*, (2000. március 30. – április 1.) Palestinian Center for Policy and Survey Research, Ramallah). Ez utóbbi érték (71,1 százalék) szignifikánsan magasabb a 2000 áprilisában Izraelben mértnél (47,7 százalék). Izraelben 1994 óta készíteneek olyan közvélemény kutatási felméréseket, amelyek minden hónapban párhuzamosan mérik az oslói békefolyamat (*Oslo Peace Index*), illetve az Izrael és szomszédai közötti általános béke szükségességével és lehetőségeivel kapcsolatos véleményeket (*General Peace Index*). A teljes időszakot vizsgálva az általános index 10-15 százalékponttal mindig magasabb volt, mint az oslói folyamat támogatottságát mérő index. Ez utóbbi 1994 és 2000 januárja között 40 százalék és 57 százalék közötti támogatottságot mutatott (a teljes támogatottság 100 százalék); 2000 januárjától (50 százalék) októberig (39,8 százalék) folyamatosan csökkent értéke. A 2001–2002 év mélypontja után (amikor volt olyan hónap, hogy az Oslo Peace Index 30 százalék alatt volt), ha nem is egyenletesen, de fokozatosan emelkedni kezdett. Értéke 2005 novemberében (42,9 százalék) a legmagasabb volt 2000 óta (TAU/TSC [1994-2005]: *War and Peace Index*. Tami Steimetz Center for Peace, Tel Aviv University, Tel Aviv, <http://www.spirit.tau.ac.il/xeddexcms008/manage.asp?siteID=5&lang=2&pageID=199&stateID=65>). Közös – mindkét társadalomban azonos kérdéseket, azonos módszerrel vizsgáló – közvélemény-kutatásokat készít a JMCC és a TAU/TSC, illetve a HUJI/Truman és a PCPRS.

3. számú táblázat

Az oslói megállapodásokkal szembeni megnyilvánulások (1994-2005)

Év	(1) Izraeli tele-pések száma (az 1967-es határokon túl, Jeruzsálem nélkül)	(2) Palesztin öngyilkos és egyéb robbantásos merény-letek száma (zárójelben az áldozatok száma)	(3) A palesztinok mozgását akadályozó korlátozások (azon napok száma, amikor a palesztin területet nem lehetett elhagyni)	(4) Izraeli katonai intézkedések és civil támadások palesztin áldozatai
1994	126800	4 (38)	89	144
1995	132300	4 (39)	112	44
1996	140684	4 (59)	121	72
1997	165200	3 (24)	79	20
1998	165200	1 (1)	26	27
1999	177831	-	16	8
2000	190723	4 (6)		279
2001	200772	36 (114)	87	526
2002	211884	44 (236)		1032
2003	224432	22 (142)		588
2004	235263	16 (89)	97	821
2005	247514	10 (30)		197
2006	261879	3 (15)		512

Sem Izrael, sem a Palesztin (Nemzeti) Hatóság kormánya nem rendelkezett a politikai rendszer sajátosságaihoz igazodó, a békefolyamat végigvitelét illető olyan mértékű támogatottsággal, amely lehetővé tette volna számára a racionálisnak tűnő lépések belső elfogadtatását.⁹⁹ Nem csupán a megállapodás – illetve a

⁹⁹ Sokak szerint az oslói tárgyalások (megállapodások) ígéretes mivolta a tárgyalópartnerek (elitek) közötti jó viszonyból és nem a ténylegesen létező közhangulatból, azok valós társadalmi támogatottságából következett. Közvélemény-kutatási adatok szerint 1993 őszén a palesztin lakosság 41,5 százaléka a támogatta az aláírt *elvi nyilatkozatot*, illetve a „Gáza-Jerikó elsőként” elvet és 38,1 százaléka ellenezte azt (CPRS (1993): *Public Opinion Poll #4* (1993. december 12.), Palestinian Center for Policy and Survey Research, Ramallah. <http://www.pcpsr.org/survey/cprspolls/94/poll4a.html>). A békefolyamat támogatottsága palesztin oldalon 1997-ben 59 százaléka, miközben az ellenzők aránya 34 százaléka (CPRS (1997): *Public Opinion Poll #29* (1997. szeptember 18-20.), Palestinian Center for Policy and Survey Research, Ramallah, <http://www.pcpsr.org/survey/cprspolls/97/poll29a.html>). 2000 áprilisában a megkérdezett palesztinok 71,1 százaléka támogatta, 25,4 százaléka ellenezte a békefolyamatot (CPRS (2000): *Public Opinion Poll #48*, (2000. március 30. – április 1.) Palestinian Center for Policy and Survey Research, Ramallah). Ez utóbbi érték (71,1 százaléka) szignifikánsan magasabb a 2000 áprilisában Izraelben mértnél (47,7 százaléka). Izraelben 1994 óta készítenek olyan közvélemény kutatási felméréseket, amelyek minden hónapban párhuzamosan mérik az oslói békefolyamat (*Oslo Peace Index*), illetve az Izrael és szomszédai közötti általános béke szükségességével és lehetőségeivel kapcsolatos véleményeket (*General Peace Index*). A teljes időszakot

kétállamos megoldás elfogadása – elutasításának okai, de azon eszközök is eltérnek, amelyekkel a központi (törvényhozó, végrehajtó, bírói) hatalmat gyakorló (közakaratot kifejező) izraeli és palesztin intézmények képesek, illetve hajlandók fellépni a hivatalosan vállalt békefolyamat mindenkori ellenzőivel szemben.

Izraelben a társadalom kb. egyharmada ellenezte kifejezetten az oslói folyamatot, de az arányos képviselő elvére épülő választási rendszer, a parlamentbe való nagyon alacsony bekerülési küszöb (1992–2003: 1,5 százalék, 2003 óta két százalék), a törvényhozásban lévő közel tíz párt, az egymást váltó különböző, de mindig koalíciós kormányok mozgástere a koalíció egyben tartása miatt rendkívül szűk.¹⁰⁰ Ez utóbbi a kis, vallásos (ortodox, ultraortodox) pártokon múlik, amelyek nemhogy a palesztin állam, de lényegében Izrael – mint állam – elismerését is vitatják.¹⁰¹ Palesztin oldalon a Fatah „káderpolitikája,” korrupciós ügyei, a PFSZ vezetőinek egyes vélemények szerint a palesztin ügyet eláruló politikája, 2004-ig Arafat kizárólagos, sok esetben egyszemélyi vezetése mind hozzájárultak ahhoz, hogy a társadalom egy része elforduljon az őt képviselőktől, és egyre nagyobb bizalmat szavazzon a legalábbis szellemi, vallási alternatívát kínáló Hamásznak, más kisebb mozgalmaknak és félkatonai csoportoknak. Ez jutott kifejezésre tíz év után először (összesen másodszor) 2006 januárjában megrendezett törvényhozási választások eredményében is.

vizsgálva az általános index 10-15 százalékponttal mindig magasabb volt, mint az oslói folyamat támogatottságát mérő index. Ez utóbbi 1994 és 2000 januárja között 40 százalék és 57 százalék közötti támogatottságot mutatott (a teljes támogatottság 100 százalék); 2000 januárjától (50 százalék) októberig (39,8 százalék) folyamatosan csökkent értéke. A 2001–2002 év mélypontja után (amikor volt olyan hónap, hogy az Oslo Peace Index 30 százalék alatt volt), ha nem is egyenletesen, de fokozatosan emelkedni kezdett. Értéke 2005 novemberében (42,9 százalék) a legmagasabb volt 2000 óta (TAU/TSC [1994–2005]: *War and Peace Index*. Tami Steimetz Center for Peace, Tel Aviv University, Tel Aviv, <http://www.spirit.tau.ac.il/xeddexcms008/manage.asp?siteID=5&lang=2&pageID=199&stateID=65>). Közös – mindkét társadalomban azonos kérdéseket, azonos módszerrel vizsgáló – közvélemény-kutatásokat készít a JMCC és a TAU/TSC, illetve a HUJI/Truman és a PCPRS.

¹⁰⁰ 1992–1996: kormányfő Jichák Rabin, illetve 1995-ös halálát követően Simon Peresz (Munkapárt); 1996–1999: Benjamin Netanjahu (Likud); 1999–2001: Ehud Barak (Munkapárt); 2001–2003–2006: Ariel Saron (Likud). Az izraeli politikai pártok békefolyamattal kapcsolatos politikájáról lásd Donald PERETZ – Gideon. DORON [1997]: *The Government and Politics of Israel*. Westview Press, Boulder, Colorado; Hassan A. BARARI [2004]: *Israeli Politics and the Middle East Peace Process, 1988–2002*. Routledge-Curzon, New York; R. Y. HAZAN [1998]: *The Labor Party and the Peace Process: Partisan Disintegration Amid Political Cohesion*. The Leonard Davis Institute, HUJI, Jerusalem; Ehud SPRINZAK [1998]: *The Israeli Right and the Peace Process, 1992–1996*. The Leonard Davis Institute, HUJI, Jerusalem. Az izraeli közvélemény békefolyamattal kapcsolatos attitűdjének változásairól: Ephraim YUCHTMAN-YA'AR [2002]: *The Oslo Process and the Jewish Public Opinion in Israel*. In Joseph GINAT – Edward J. PERKINS – Edwin G. CORR (eds.) [2002]: *The Middle East Peace Process. Vision vs Reality*. University of Oklahoma Press, Norman (OK), pp. 83–91.

¹⁰¹ GAZDIK Gyula [2003]: Az izraeli pártrendszer fejlődésének főbb jellemzői. *Külügyi Szemle* Vol. 5. No. 1. pp. 3–33.; ROSTOVÁNYI [2006]: *i.m.* pp. 249–285.

(e) *Státuszkérdések.* A fenti szempontok mellett az oslói folyamat kudarcában szerepet játszott a végleges megállapodás lényegi elemeiben való megegyezés objektív nehézsége is. A legneuralgikusabb (státusz)kérdések – Jeruzsálem megosztása vagy egysége, menekültek (és/vagy leszármazottaik) eredeti otthonukba való visszatérési joga; zsidó telepek, illetve ezzel összefüggésben a végleges határok – rendezhetőségének nincs sok köze sem az igazságos megoldáshoz, sem a racionális osztozkodáshoz. Jeruzsálemet mindkét fél magának követeli (mint fővárost). A PFSZ beérné a város arablakta keleti felével (amelynek területén találhatók a zsidó szent helyek), Izrael azonban a város 1967-ben történt megszállását követően a város keleti felét is annektálta, illetve 1980-ban egy alaptörvénnyel (Izraelnek nincs alkotmánya, így az alaptörvények összessége tölti be ezt a szerepet) a várost egységesnek, oszthatatlannak és Izrael állam fővárosának nyilvánította. A jeruzsálemi zsidó „telepesek” száma 141 ezerről (1992) 175 ezerre nőtt (2002).¹⁰² A megszállt területek többi részén 1967 óta létesítenek zsidó telepeket. Nagyságuk néhány főből álló „outpostoktól” több tízezer fős településekig, pl. Maale Adumím, Ariel, Gus Ecion terjed; ez utóbbi az a három település, amelyet Izrael a Nyugati Partról való végleges kivonulás esetén megtartana. A telepesek száma különösen az 1990-es években nőtt meg, számuk – Kelet-Jeruzsálem környékével együtt – a közel 200 ezerről (1993) több, mint duplájára nőtt. Felszámolásuk a Gázai övezetben 2005 szeptemberében megtörtént. A Nyugati parti telepek felszámolása jelenleg (2006/2007) napirenden van, nagy valószínűség szerint a három nagyobb „telep” Izrael területéhez való csatolása lesz az az „áldozat”, amelyet más-más szemszögből, de mind a Nagy-Izrael álom álmódóinak, mind a brit mandátum 22 százalékaán létrehozandó palesztin államban gondolkodóknak meg kell hozni. A végleges határok kérdése nem csupán a három nagyobb telep, illetve Kelet-Jeruzsálem körüli gyűrű végleges kiépítésének (ún. E-1 terv) függvénye, de Izrael (az 1967-ben először felvázolt Allon-terv értelmében) a Jordán völgyét is meg kívánja tartani. Ennek alapján viszont egy olyan palesztin állam jönne létre, amelyet minden oldalról Izrael határol, keleti irányban nincs közvetlen kapcsolata Jordániával; a Gázai övezetben Egyiptom felé van. A területeken való osztozkodáshoz kapcsolódó státuszkérdések lényegének rövid ismertetéséből is látszik, hogy mindkét félnek olyan jogos igényei vannak,¹⁰³ amelyeket igazságosan azért nem lehet rendezni, mert egyelőre lehetetlen definiálni, hogy mi az – egyetlen vagy közös – igazság. Ezt bizonyítja a Camp David-i diplomáciai kudarc (2000) is, amelynek bár sokféle, napjainkra már rendszerbe foglalt értelmezése létezik, önmagában nem magyarázhatja az oslói folyamat sikertelenségét.¹⁰⁴

¹⁰² B'TSELEM [2007]: *i.m.*

¹⁰³ Ezek részletes ismertetésére nincs lehetőség kitérni, de a leírtakból a főbb nézetkülönbségek kiolvashatóak. A mindkét oldalon létező jogos igények (elsőként való) elismerése Folke Bernadotte, az ENSZ első közel-keleti megbízottjának (1948) nevéhez fűződik. Meggyilkolását követően (Jeruzsálem, 1948. szeptember) utódja, Ralph Bunce részesült tevékenységéért Nobel-díjban. BIBÓ [1990]: BIBÓ István [1990]: „A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai – Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás” (IV. rész: Két területi államalakulási vita: Ciprus és Közel-Kelet), In: BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok 1935–1979*, Magvető, Budapest.

¹⁰⁴ Bruce MADDY-WEIZMAN – Shimon SHAMIR (eds.) [2005]: *The Camp David Summit – What Went Wrong?* Sussex Academic Press, Brighton.

Konklúzió

Az oslói békefolyamat minden későbbi kritika és kudarc ellenére történelmi lépésnek bizonyult. Nem csupán azért, mert Izrael és a Palesztinai Felszabadítási Szervezet kölcsönösen elismerte egymás létezéshez való jogát és törekvéseit, hanem azért is, mert a palesztin önrendelkezéshez való jog akkor is megkérdőjelezhetetlenné vált, ha napjainkra egyre kevésbé tiszta, hogy ki is jogosult, illetve képes annak gyakorlására. Ennek ellenére a kezdeményezés iróniája politikai értelemben talán abban rejlik – amint az Sara Roy, Kathleen Christison, Edward Said, Robert Malley, Khalil Shikaki, Hussein Agha, mások írásaiból egyaránt kiolvasható – hogy a palesztinok önrendelkezéshez való jogát elismerő *elvi nyilatkozat*, valamint annak végrehajtása a gyakorlatban továbbra is lehetővé tette a konfliktus palesztin perspektívájának figyelmen kívül hagyását. Más szavakkal a békefolyamat mellett az 1990-es évek folyamán kiálló Európában és az Egyesült Államokban egyaránt olyan természetesnek tekintették, hogy az jó úton halad, hogy kevés figyelmet szenteltek mindazon politikai, társadalmi fejleményeknek, amelyek a gyakorlatban fokozatosan aláásták a végső cél, a palesztin állam realizálásának elérését. És a nemzetközi közösség addig ignorálta a konfliktus palesztin perspektíváját, míg az többszámba nem került – a különféle palesztin perspektívák pedig olyan távol egymástól, hogy a kellő támogatói bázissal rendelkező palesztin frakciók napjainkban már nem különösebben érdekeltek abban, hogy egymás között megegyezésre jussanak. Végső soron a hatalom megszerzésének és gyakorlásának csak egyik lehetséges módja a saját állam. Ha van közel-keleti szereplő, amely számára a palesztinok megosztottsága kapóra jön, az Izrael, amely úgy tűnik, nem véletlenül vonakodott az utóbbi másfél évtized folyamán egy a szuverenitás minden kellékével bíró palesztin állam létrehozásához hozzájárulni.

Anélkül, hogy megismételnénk a tanulmányban vázolt összefüggéseket, érdemes felhívni a figyelmet még egy további tényre. Az oslói folyamat végére, illetve az ezredfordulót követően az izraeli és palesztin társadalom olyan mértékben távolodott el egymástól, ahogy soha korábban. Ugyan bizonyos korlátozásokkal, de 1967 és 1993 (1994) között a palesztinok lényegében ugyanúgy szabadon mozoghattak a Jordán folyó és a Földközi-tenger között, mint az állampolgársággal rendelkező izraeliek. Miközben az 1990-es évek közepén izraeliek sokasága élvezte a palesztin nagyvárosok megélénkülését, az azokban található éttermek, szórakozóhelyek, különféle szolgáltatások változatosságát, addig az öngyilkos merényletekre válaszul adott izraeli biztonsági intézkedések – Jeruzsálem kivételével – pár év alatt teljesen ellehetetlenítették a két társadalom közötti mikroszintű emberi kapcsolatokat. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a palesztinok (néhány tízezer, munkavállalási engedéllyel rendelkező kivételével) az idő múlásával nem léphettek Izrael falakkal, kerítésekkel és ellenőrző-pontokkal definiált területére. Az izraeli állampolgársággal rendelkezők számára hasonlóképpen tiltott a palesztin lakosság nagy részének otthont adó, a PNH fennhatósága alatt álló Gázai övezetbe, illetve nyugati parti városokba („A” körzet) látogatni, miközben semmi nem akadályozza őket abban, hogy a Nyugati Part egyéb részein viszonylag szabadon, engedélyek nélkül közlekedjenek. Az izraeli kormány és társadalom nagy része nem érzi magát felelősnek egy olyan közösségért, amely egyrészt nem rendelkezik izraeli állampolgársággal – illetve, amelyet Izrael soha nem fosztott meg semmilyen meglévő állampolgárságtól –

másrészt biztonsági kockázatot jelent számára. Mindeközben, az évek folyamán nemcsak fizikai, de szellemi, érzelmi értelemben is hatalmas falak épültek a két társadalom, illetve annak tagjai közé. Hiába magas – 60-70 százalékos – a másik féllel való kiegyezés szükségességének, illetve a kétállamos megoldás elfogadásának közvéleménykutatásokkal mért aránya, ha mindkét oldalon hiányzik az az egyébként homályosan definiálható rousseau-i *volonté générale*, amely a jövőbeli kapcsolatok közös érdekek mentén történő rendezését lehetővé tenné.

Felhasznált irodalom

- ABDEL-FADIL, Mahmoud [1993]: *Projects of Middle Eastern Economic Arrangements: Conceptualization, Dangers and Forms of Confrontation*. Arab Unity Studies Center, Beirut.
- ABDULLAH, Samir – WOODCRAFT, Clare [1999]: Israeli Closure Policy. Sabotaging Sustainable Development. In: ROY [1999], pp. 1-28.
- ABED, George T. [1999]: Beyond Oslo: A Viable Future for the Palestinian Economy,” In: ROY (ed.) [1999]: pp. 29-58.
- ABUNASSAR, Wadie [2006]: *A szerző beszélgetése Wadie Abunassarral*, a haifai *International Center for Consultations* igazgatójával. Jeruzsálem, 2006. november 8.
- AMIRY, Suad [2006]: *Zalán Eszter (Népszabadság) interjúja Suad Amiry-vel, aki a washingtoni tárgyalásokon a palesztin delegáció tagja volt*. Rámalláh, 2006. november
- AMUDSEN, Inge – EZBIDI, Bassem [2002]: *Clientelist Politics. State Formation and Corruption in Palestine 1994-2000*. R 2002: 17, Chr Michelsen Institute, Bergen.
- ARNON, Arie – WEINBLATT, Jimmy (2001): Sovereignty and Economic Development. The case of Israel and Palestine. *The Economic Journal* Vol. 111. No. 472. pp. 291-308.
- ARNON, Arie – SVIVAK, Avia – SUSSMANN, Oren [2004]: Incomplete Contracts, the Port in Gaza and the Case for Economic Sovereignty. In David COBHAM – Noman KANAFANI (eds): *The Economics of Palestine: Economic Policy and Institutional Reform for a Viable Palestinian State*, London: Routledge.
- AVINERI, Shlomo [1994]: Sidestepping Dependency. *Foreign Affairs* Vol. 73. No. 4.
- AVINERI, Shlomo [2005]: *After Disengagement: Option For Peace in the Middle East*. 2005. október 19, Közép-Európai Egyetem (CEU), Budapest.
- BARARI, Hassan [2004]: *Israeli Politics and the Middle East Peace Process, 1988–2002*. Routledge-Curzon, New York.
- BARDER, Chistopher et al [2002]: *A Statistically Based Survey of the Oslo Process, its Agreements and Results*. ACPR Publishers.
- BAR-SIMAN – TOV, Yaacov [2007]: The Israeli Disengagement Plan as a Conflict Management Strategy. In BAR-SIMAN-TOV, Yaacov [2007]: *Israeli-Palestinian Conflict: From Conflict Resolution to Conflict Management*. Palgrave, London.
- BEILIN, Joel – STEIN, Rebecca [2006]: *The Struggle for Sovereignty. Palestine and Israel 1993–2005*. Stanford University Press, California.
- BEILIN, Yossi [1999]: *Touching Peace. From the Oslo Accord to a Final Agreement*. Weidenfeld and Nicholson, London.

- BEN-AHARON, Yossi [2002]: Foundering Illusions: The Demise of Oslo Process. In MA'UZ et al [2002]: *i.m.* pp. 59-77.
- BENTSUR, Eytan [2001]: *Making Peace: A First-hand Account of the Arab-Israeli Peace Process*. Praeger, Westport; Colorado.
- BENVENISTI, Meron [1986]: Demographic, Economic, Legal, Social and Political Developments in the West Bank. In BENVENISTI, Meron [1984-1987]: *The West Bank Data Project*. The Jerusalem Post, Jerusalem.
- BIBÓ István [1990]: „A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai – Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás” (IV. rész: Két területi államalakulási vita: Ciprus és Közel-Kelet), In: BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok 1935-1979*, Magvető, Budapest.
- BIR ZEIT [2004]: *Palestine Human Development Report*. Ramallah: Bir Zeit University.
- BOKORNÉ SZEGŐ Hanna [2000]: *Nemzetközi jog*. Aula Kiadó, Budapest.
- BROWN, Nathan J. [2003]: *Palestinian Politics after the Oslo Accords. Resuming Arab Palestine*. University of California Press, Los Angeles.
- BRYNEN, Rex [1995]: Dynamics of Palestinian Elite Formation. *Journal of Palestine Studies* Vol. 24, No. 3., pp. 31-43.
- BRYNEN, Rex [2000]: *A Very Political Economy: Peacebuilding and Foreign Aid in the West Bank and Gaza*. United State Institute of Peace, Washington.
- B'TSELEM [2007]: *Land Expropriation and Settlements. Statistics*, <http://www.btselem.org/english/Settlements/Statistics.asp> (letöltés: 2007. május).
- CHAGNOLLAUD Jean-Paul [1990]: The European Community and the Middle East Conflict. In NASSAR, Jamal R. – HEACOCK, Roger [1990]: *Intifada: Palestine at Crossroads*. Praeger, London, pp. 257-267.
- CHRISTISON, Kathleen [1999]: *Perceptions of Palestine. Their Influence on U.S. Middle East Policy*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- COBHAM, David – KANAFANI, Noman (eds): *The Economics of Palestine: Economic Policy and Institutional Reform for a Viable Palestinian State*, London: Routledge.
- CORDESMAN, Anthony H. [2002]: *Israel Versus the Palestinians: The 'Second Intifada' and Asymmetric Warfare*. CSIS, Washington. http://www.csis.org/media/csis/pubs/israelvspale_intafada%5B1%5D.pdf (letöltés: 2003. április).
- CORDESMAN, Anthony H. [2005]: *The Israeli-Palestinian War. The Escalation to Nowhere*. Praeger, London és CSIS, Washington.
- COTRAN, Eugene – MALLAT Chibli [1996]: *The Arab-Israeli Accords: Legal Perspective*. Kluwer Law International, Boston.
- CPRS (1993): *Public Opinion Poll #4* (1993. december 12.), Palestinian Center for Policy and Survey Research, Ramallah. <http://www.pcpsr.org/survey/cprspolls/94/poll4a.html> (letöltés: 2006. október).
- CPRS (1997): *Public Opinion Poll #29* (1997. szeptember 18-20.), Palestinian Center for Policy and Survey Research, Ramallah, <http://www.pcpsr.org/survey/cprspolls/97/poll29a.html> (letöltés: 2006. október).
- CPRS (2000): *Public Opinion Poll #48*, (2000. március 30. – április 1.) Palestinian Center for Policy and Survey Research, Ramallah,

- <http://www.pcpsr.org/survey/cprspolls/2000/poll48a.html> (letöltés: 2006. október).
- CRAMER, Richard Ben [2005]: *How Israel Lost?* Free Press, Shimon and Schuster, New York.
- EFRAT, Elisha [2006] *Geography of Occupation and Disengagement*. Routledge, London.
- EINHORN, Talia [1997]: The Customs Union Between Israel and the Palestinian Authority: A Critical Analysis. Statment before the Joint Economic Comitte. 1997. október 21. <http://www.house.gov/jec/hearings/israel/einhorn.htm#author> (letöltés: 2007. június).
- EL-ERIAN, Mohamed A. – FISCHER, Stanley [1996]: Is MENA a Region? The Scope for Regional Integration. *IMF Working Paper*, 96/30.
- EL-MUSA, Sharif S. – EL-JAAFARI, Mahmoud [1995]: Power and Trade: the Israeli-Palestinian Economic Procotol. *Journal of Palestinian Studies* Vol. 24. No. 2. pp. 14-32.
- ENDERLIN, Charles [2003]: *Shattered Dreams: the Failure of the Peace Process in the Middle East, 1995-2002*, Other Press, New York.
- ERAN, Oded [2004]: A Gap Between Israel and Europe? In Fraser CAMERON (ed) [2004]: *Bridges over the Mediterranean? European and US Perspectives*. The Helmut Kohl Institute for European Studies, HUJI, Jeruzsálem.
- FISCHER, Stanley – RODRIK, Dani – TUMA, Elias [1993]: *The Economics of Middle East Peace*. MIT Press, Cambridge, MA.
- FISCHER, Stanley et al [1994a]: *Securing Peace in the Middle East: Project on Economic Transition*. MIT Press, Cambridge, MA.
- FISCHER, Stanley [1994b]: Economic Transition in the Occupied Territories. An interview with Stanley Fischer. *Journal of Palestinian Studies* Vol. 23. No. 4., pp. 52-61.
- FRISCH, Hillel [1997]: Modern Absolutist or Neopatriarchal State Building? Customary Law, Extended Families, and the Palestinian Authority. *International Journal of Middle East Studies* Vol. 29, No. 3, pp. 341-358.
- GABRIEL, Stuart A. – SABATELLO, Eitan. F. [1986]: Palestinian Migration from West Bank and Gaza. *Economic Development and Cultural Change* Vol 34. No 2. pp. 245-262.
- GALTUNG, Johan [1980]: *Peace Problems: Some Case Studies*. Ejlers, Copenhagen
- GAZDIK Gyula [1994]: Madridtól az oslói kézfogásig. *Társadalmi Szemle*, 1994/1. pp. 60-69.
- GAZDIK Gyula [1996]: Az átalakuló Közel-Kelet és a palesztin autonómia. *Társadalmi Szemle*, 1996/4, pp. 42-53.
- GAZDIK Gyula [1998]: Netanjahu és a közel-keleti béke. Az oslói folyamat: az úton végig lehet menni? *Társadalmi Szemle*, 1998/6, pp. 42-56.
- GAZDIK Gyula [2003]: Az izraeli pártrendszer fejlődésének főbb jellemzői. *Külügyi Szemle* Vol. 5. No. 1. pp. 3-33.
- GAZDIK Gyula [2004]: A palesztin politikai rendszer fejlődésének főbb jellemzői. *Kül-Világ*, 2004/4. <http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/04/gazdik.pdf> (letöltés: 2007. március).
- GAZDIK Gyula [2006]: Adalékok a palesztin államiság kérdéséhez. In MARTON Péter (szerk.) [2006]: *Államok és államkudarcok a globalizálódó világban*. Teleki László Intézet, KTK, Budapest, http://www.telekiintezet.hu/kulpol/kutatas/bukott/TLI_KTK_%C3%81llamok_%C3%89s%C3%81llamkudarcok.pdf (letöltés: 2007. március).

- GAZIT, Shlomo [1994]: The Declaration of Principles between Israel and the PLO: The Security Issues. *Studia Diplomatica* Vol. 47. No. 3. pp. 41-51.
- GAZIT, Shlomo [2003]: *Trapped Fools. Thirty years of Israeli Policy in the Territories*. Frank Cass, London.
- GEDALYAHU, Tzvi-Ben – RATZLAV-KATZ, Nissan [2007]: *Half of Israeli Victims Died in 6 Years of Oslo War*. IsraelINN.com: <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/122171> (letöltés: 2007. május).
- GHANEM, As'ad [2001]: *The Palestinian Regime. A „Partial Democracy”*. Sussex Academic Press, Brighton.
- HANAFLI, Sari – TABAR, Linda [2004]: Donor Assistance, Rent-Seeking and Elite Formation, in Khan et al [2004]: *i.m.* 215-239.
- HANNUM, Hurst – BABBITT, Eileen F. (eds.) [2006]: *Negotiating Self-Determination*. Lexington Books, Lanham.
- HARRIS, Mikha [2007]: *A szerző beszélgetése Izrael korábbi ipari és kereskedelmi miniszterével* (1994-1996). Tel Aviv, 2007. január 25
- HASSASSIAN, Manuel [2002]: Why Did Oslo Fail? Lessons for the Future. In MA'oz et al [2002]: *i.m.* pp. 114-132.
- HAZAN, R. Y. [1998]: *The Labor Party and the Peace Process: Partisan Disintegration Amid Political Cohesion*. The Leonard Davis Institute, HUJI, Jerusalem.
- HEIKAL, Mohamed [1996]: *Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations*. Harper Collins, London
- HELLER, Mark A. [1994]: The Israeli-Palestinian Accord: An Israeli View. *Current History* Vol. 93. No. 580. pp. 56-61.
- HELLER, Ágnes [2004]: A "zsidókérdés" megoldhatatlansága avagy miért születtem hébernek miért nem inkább négernek? Múlt és Jövő, Budapest.
- HILAL, Jamil – KHAN, Mustaq H. [2004]: State formation under the PNA: Potential outcomes and their viability.
- ICJ – PECDAR [2004]: *Advisory Opinion Proceedings on Legal Consequences of Construcion of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. Palestine – Written Statement (2004. január 30.) and Oral Pledging (2004. február 23)*. PECDAR, Jeruzsálem.
- IMF [2003]: *West Bank and Gaza: Economic Performance and Reform Under Conflict Conditions*. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/med/2003/eng/wbg/wbg.pdf> (letöltés: 2007. március).
- JACKSON, Robert H. [1990]: *Quasi-states: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge University Press, Cambridge.
- JAEGER, David A. – PASERMAN, M. Danielle [2006]: Israel, the Palestinian Factions and the Cycle of Violence. *The American Economic Review* Vol. 96. No. 2. pp. 45-49.
- KANOVSKY, Eliyahu [1997]: The Middle East Economics. The impact of Domestic and International Politics. *Middle East Review of Economic Affairs* Vol. 1. No. 2., <http://meria.idc.ac.il/journal/1997/issue2/jv1n2a1.html> (letöltés: 1997. február).
- KASS, Ilana – O'NEILL, Bard E. [1997]: *The Deadly Embrace: the Impact of Israeli and Palestinian Rejectionism on the Peace Process*. University Press of America.
- KEATING, Michael – LEMORE, Anne – LOWE, Robert (eds.) [2005]: *Aid, Diplomacy and Facts on the Ground*. Chatam House (RIAA), London.
- KHALIDI, Rashid [1994]: A Palestinian View of the Accord With Israel. *Current History* Vol. 93. No. 580. pp. 62-66.

- KHALIDI, Rashid [1998]: *Palestinian Identity*. Columbia University Press, New York.
- KHALIL, Asem [2005]: Israel, Palestine and International Law. *Miskolc Journal of International Law*, Vol. 2, No. 3, pp. 20-39.
- KHAN, Mustaq H. – GIACAMAN, George – AMUDSEN, Inge, eds. [2004]: *State Formation in Palestine. Viability and Governance during Social Transformation*. Routledge, Curzon, New York.
- KIMMERLING, Baruch [1983]: *Zionism and Economy*. Schenkman Pub Co, Cambridge.
- KIMMERLING, Baruch [2005]: Picide: Ariel Sharon and the Palestinians. *Current History* Vol. 104. No. 678, pp. 25-59.
- KLEIMAN, Ephraim [1994]: The Economic Provisions of the Agreement Between Israel and the PLO. *Israeli Law Review* (28), pp. 347-373.
- KLEIMAN, Ephraim [1998a]: The Economic Provisions of the Agreement Between Israel and the PLO. *Israeli Law Review*, No. 28., pp. 347-373.
- KLEIMAN, Ephraim [1998b]: Is There a Secret Arab-Israeli Trade? *Middle East Quarterly*, Vol 5. No. 2. <http://www.meforum.org/393/is-there-a-secret-arab-israeli-trade> (letöltés: 2007. április).
- KLEIMAN, Ephraim [2003]: *Palestinian Economic Viability and Vulnerability*. Paper presented at the UCLA Burke Conference, Athén, 2003. Augusztus.
- KLEIMAN, Ephraim [2006]: *A szerző beszélgetései a Héber Egyetem közgazdász professzorával, aki az izraeli-palesztin gazdasági kapcsolatok alakulására vonatkozó tárgyalások (Párizs, 1994) során az izraeli delegáció tagja volt. Jeruzsálem, 2006. ősz - 2007. Január.*
- KREIJEN, Gerard [2003]: *State Failure, Sovereignty and Effectiveness: Legal Lessons from the Decolonization of Sub-Saharan Africa*. Leiden University, Leiden.
- LAGERQUIST, Peter (2003a): The Political Economy of an Oslo Development Plan. *Journal of Palestine Studies*. Vol. 32. No. 2., pp. 5-20.
- LAGERQUIST, Peter (2003b): „On Settlement Trade, Europe Doesn't Stand Tall,” *MERIP Online*, 2003. április 8. <http://www.merip.org/mero/mero040803.html> (letöltés: 2006. július).
- LASENSKY, Scott [2005]: Chequebook diplomacy: the US, the Oslo Process and the role of foreign aid. In Michael KEATING et al [2005], pp. 41-58.
- LESLAU, Ohad [2006]: The New Middle East From the Perspective of the Old Middle East. *Middle East Review of International Affairs* 10 (3) <http://meria.idc.ac.il/journal/2006/issue3/jv10no3a4.html> (letöltés: 2007. május).
- LEVIN, Kenneth [2005]: *The Oslo Syndrome. Delusions of a People Under Siege*. Smith and Kraus, Hanover.
- LIA, Brynjar (2006a): *Building Arafat's Police; the Politics of International Police Assistance in the Palestinian Territories after the Oslo Agreement*. Ithaca Press, New York.
- LIA, Brynjar (2006b): *A Police Force without State. A History of the Palestinian Security Forces in the West Bank and Gaza*. Ithaca Press, New York.
- LUFT, Gal [1999]: The Palestinian Security Services: Between Police and Army. *Middle East Review of International Affairs* Vol. 3. No. 2.
- LUGOSI Győző (szerk.) [2006]: *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. L'Harmattan, Budapest.
- MADDY-WEIZMAN, Bruce – SHAMIR, Shimon (eds.) [2005]: *The Camp David Summit – What Went Wrong?* Sussex Academic Press, Brighton.
- MA'OZ, Moshe – ROTHSTEIN, Robert L. – SHIKAKI, Khalil (eds.) [2002]: *The Israeli-Palestinian Peace Process*. Sussex Academic Press, Brighton.

- MAKOVSKY, David [1994]: *Making Peace with the PLO: The Rabin Government's Road to the Oslo Accord*. Westview Press, Boulder, Colorado.
- MASCINI, Francesco [2007]: *Interjú a Holland Királyság Palesztin Nemzeti Hatóság mellett működő képvisleti irodájának helyettes vezetőjével*. Rámalláh, 2007. január 17.
- MFA GoI [1994]: *The Middle East Peace Process: an Overview*. Ministry of Foreign Affairs. Information Division, Jerusalem.
- MFA GoI [2002]: *Seizing of the Palestinian Weapons Ship Karine A*. 2002. január 4., <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2002/Seizing%20of%20the%20Palestinian%20weapons%20ship%20Karine%20A%20-> (letöltés: 2006. december).
- MFA GoI [2007]: *Suicide and Other Bombing Attacks in Israel since the Declaration of Principles*, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism-+Obstacle+to+Peace/Palestinian+terror+since+2000/Suicide+and+Other+Bombing+Attacks+in+Israel+Since.htm> (letöltés: 2007. február).
- MILLER, Aaron David [2002]: The Pursuit of Israeli-Palestinian Peace: a retrospective. In MA'OZ et al [2002]: *i.m.* pp. 31-36.
- NASR, Abdel Karim [2004]: The Role of International Funding in Society Building and Empowerment of the Palestinian People. In BIR ZEIT [2004]: *Palestine Human Development Report*. Ramallah: Bir Zeit University.
- NASR, Abdel Karim [2007]: *A szerző beszélgetése a Bir Zeit Egyetem professzorával*. Bir Zeit Egyetem, Ramallah, 2007. január 16.
- NASSAR, Jamal R. – HEACOCK, Roger [1990]: *Intifada: Palestine at Crossroads*. Praeger, London.
- NITZAN, Jonathan – BICHLER, Shimshon [2002]: *The Global Political Economy of Israel*. Pluto Press, London.
- PARAGI Beáta [2005]: A palesztin nemzeti identitás fejlődése. In: N. Rózsa Erzsébet (szerk.) [2005]: *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel- és Távol-Keleten*. Budapest: Teleki László Alapítvány, pp. 67-84.
- PARAGI Beáta [2006]: Az Európai Unió közös érdek- és szereprendszere a Közel-Keleten. *Külügyi Szemle* Vol. 5. No. 3-4, pp. 49-88.
- PARAGI Beáta [2007a]: Sokféleség az egységben. Az Európai Unió tagállamainak a közel-keleti konfliktushoz való viszonya. *Grotius online folyóirat*. BCE, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Budapest. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=OIHEVS> (letöltés: 2007. május).
- PARAGI Beáta [2007b]: Az oslói békefolyamat gazdasági összefüggései. *Társadalom és Gazdaság*. Vol. 29. No. 2. pp. 207-239.
- PARAGI Beáta [2008]: Még nem modern, már nem hagyományos. A palesztin államiság kérdőjelei a XXI. század elején. In: BALOGH Péter et al [2008]: *60 éves Közgáz. A Jubileumi Tudományos Konferenciára készült tanulmányok: Társadalomtudományi Kar*. Aula, Budapest, pp. 199-214.
- PARAGI Beáta [2009]: Békefolyamathoz kötött államépítés a Közel-Keleten" *Külügyi Szemle* Vol. 8. No. 1. pp. 73-101.
- PARSONS, Nigel [2005]: *The Politics of the Palestinian Authority. From Oslo to al-Aqsa*. Routledge, London.
- PASSIA [2007]: *Passia Diary*. PASSIA, Jeruzsálem.
- PEDERSEN, Jon – RANDALL, Sara – KHAWAJA, Marwan (eds.) [2001]: Growing Fast. *The Palestinian Population in the West Bank and Gaza Strip. Fafo-report 353*. Fafo AIS, Oslo.
- PERESZ, Simon [1995]: *Az új Közel-Kelet*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.

- PERETZ, Donald – DORON, Gideon [1997]: *The Government and Politics of Israel*. Westview Press, Boulder, Colorado.
- PETERS, Joel [2000]: The Multilateral Arab-Israeli Talks: A Primer. *Information Brief* No. 22, 28 January 2000, <http://www.palestinecenter.org/cpap/pubs/20000128ib.html> (letöltés: 2007. február).
- PLO [1968]: *The Palestinian National Charter*. Kairó, 1968. július 17. Permanent Observer Mission of Palestine to the United Nations, New York, <http://www.un.int/palestine/PLO/PNA2.html> (letöltés: 2007. február).
- PUNDAK, Ron [2002]: From Oslo to Taba: What Went Wrong? MA'oz et al [2002]: *i.m.* pp. 88-113.
- ROBERTS, Nigel [2005]: Hard lessons from Oslo: foreign aid and the mistakes of 1990. In KEATING et al [2005] pp. 17-26.
- ROBINSON, Glenn E. [1997]: *Building a Palestinian State*. Indiana University Press, Bloomington.
- ROBINSON, Glenn E. [2000]: Palestine after Arafat. *The Washington Quarterly* 23 (4): 77-90.
- ROBINSON, Glenn E. [2001]: Israel and the Palestinians: The Bitter Fruits of Hegemonic Peace. *Current History* Vol. 100. No. 642. pp.15-20.
- ROSTOVÁNYI Zsolt [2006]: *Együttélésre ítélve*. Korona Kiadó, Budapest.
- ROTHSTEIN, Robert L. [2002]: A Fragile Peace: Are There Only Lessons for Failure? in MA'oz et al [2002]: *i.m.* pp. 1-30.
- ROY, Sara [1996]: Economic Deterioration in the Gaza Strip. *Middle East Report*, July-Sept. 1996. <http://www.merip.org/mer/mer200/mer200.html> (letöltés: 2006. március).
- ROY, Sara [1998]: *The Palestinian Economy and the Oslo Process: Decline and Fragmentation*. The Emirates Center for Strategic Studies and Research.
- ROY, Sara (ed.) [1999]: *The Economics of Middle East Peace: A Reassessment*. Middle East Economic Association, 1999/3.
- ROY, Sara [2002a]: Why Peace Failed: An Oslo Autopsy. *Current History* Vol. 101. No. 651.
- ROY, Sara [2002b]: Ending the Palestinian Economy. *Middle East Policy* Vol. 9. No. 4. pp. 122-165.
- SAID, Edward W. [1996]: *Peace and its Discontents: Essays on Palestine in the Middle East Peace Process*. Vintage Books, New York.
- SAID, Edward W. [2000]: *The End of the Peace Process: Oslo and After*. Granta Books, London.
- SAID, Edward W. [2004]: *From Oslo to Roadmap and Iraq*. Patheon Books, New York.
- SAVIR, Uri [1998]: *The Process. 1100 days that changed the Middle East*. Random House, New York.
- SAYIGH, Yezid [1999]: *Armed Struggle and the Search for State*. Oxford University Press, Oxford.
- SHIKAKI, Khalil [1998]: The Politics of Paralysis: Peace Now or Hamas Later. *Foreign Affairs* 1998. július-augusztus, Vol. 77, No., 4.
- SHIKAKI, Khalil [2002a]: Palestinians Divided. *Foreign Affairs* Vol. 81, No. 1.
- SHIKAKI, Khalil [2002b]: Ending the Conflict: Can Parties Afford it? In MA'oz et al [2002]: *i.m.* pp. 37-46.

- SHIKAKI, Khalil [2006]: *Willing to Compromise: Palestinian Public Opinion and the Peace Process. United States Institute of Peace Special Report 158*. USIP, Washington,
<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr158.pdf> (letöltés: 2007. február).
- SIPRI [1996]: *The Middle East Peace Process*. In SIPRI [1996]: *Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford University Press, Oxford.
- SOERENSEN, Georg [1992]: *Democracy, Dictatorship and Development. Consequences for Economic Development of Different Forms of Regime in the Third World*. In AUROI, Claude, ed. [1992]: *The Role of State in Development Processes*. Frank Cass, London, pp. 39-58.
- SOETENDORP, Ben [1999]: *Foreign Policy in the European Union*. Longman, London.
- SPRINZAK, Ehud [1998]: *The Israeli Right and the Peace Process, 1992-1996*. The Leonard Davis Institute, HUJI, Jerusalem.
- STOKKE, Olav [1995]: *Aid and Political Conditionality: Core Issues and the State of Art*. In STOKKE (ed.) [1995]: *Aid and Political Conditionality*. The European Association of Development Research and Training Insitute (EADI) – Frank Cass, London, pp. 1-87.
- TAU/TSC [1994–2005]: *War and Peace Index*. Tami Steimetz Center for Peace, Tel Aviv University, Tel Aviv,
<http://www.spirit.tau.ac.il/xeddexcms008/manage.asp?siteID=5&lang=2&pageID=199&stateID=65> (letöltés: 2006. március).
- UNSCO [2002]: *The Impact of Closure and Other Mobility Restrictions on Palestinian Productive Activities*. UNSCO Jeruzsálem,
<http://www.un.org/News/dh/mideast/econ-report-final.pdf> (letöltés: 2006. október).
- YUCHTMAN-YA'AR, Ephraim [2002]: *The Oslo Process and the Jewish Public Opinion in Israel*. In Joseph GINAT – Edward J. PERKINS – Edwin G. CORR (eds.) [2002]: *The Middle East Peace Process. Vision vs Reality*. University of Oklahoma Press, Norman (OK), pp. 83-91.
- VILÁGBANK [1993a-e]: *Developing the Palestinian Territories: An Investment in Peace*. Series 1-6:
- VILÁGBANK [1993a]: *Developing the Palestinian Territories: Investment in Peace. Executive Summary*.
- VILÁGBANK [1993b]: *Developing the Palestinian Territories: Investment in Peace. Vol 2. The Economy*.
- VILÁGBANK [1993c]: *Developing the Palestinian Territories: Investment in Peace. Vol 3. Private Sector Development*.
- VILÁGBANK [1993d]: *Developing the Palestinian Territories: Investment in Peace. Vol 5. Infrastructure*.
- VILÁGBANK [1993e]: *Developing the Palestinian Territories, 6.: Human Resources and Social Policy*. The World Bank, Washington.
- VILÁGBANK [2005]: *The Palestinian Economy and the Prospects for its Recovery. Economic Monitoring Report to the AHLC*. The World Bank, Washington.
- VILÁGBANK [2006a]: *West Bank And Gaza. Education Sector Analysis. Impressive Achievements under Harsh Conditions and the Way Forward to Consolidate a Quality Education System*. The World Bank, Washington.
- VILÁGBANK [2006b]: *The Role and Performance of Palestinian NGOs in Health, Education and Agriculture*. The World Bank, Washington.
- VISSCHER, Charles de [1968]: *Theory and Reality in Public International Law*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

- WAAGE, Hilde Henriksen [2004]: *Peacemaking is a Risky Business. Norway's Role in the Peace Process in the Middle East, 1993-1996*. International Peace Research Institute, Oslo.
- WATSON, Geoffrey R. [2000]: *The Oslo Accords: international law and the Israeli-Palestinian Agreements*. Oxford University Press, Oxford.
- WHITBECK, John V. [2007]: What 'Israel's Right to Exist' Means to Palestinians. *Christian Science Monitor*, 2007. február 2., <http://www.csmonitor.com/2007/0202/p09s02-coop.html> (letöltés: 2007. június).
- WITTES, Tamara C. (ed.) [2005]: *How Israelis and Palestinians Negotiate: a Cross-Cultural Analysis of the Oslo Peace Process*. United States Institute of Peace, Washington.
- WURMSER, David [1993]: The Rise and Fall of the Arab World. *Strategic Review* Vol. 21. No. 3. pp. 33-46.
- ZAGHA, Abdel – ZOMLOT, Husam[2004]: Israel and the Palestinian Economy: Integration or Containment? In KHAN[2004]: *i.m.* pp. 120-141.
- ZIYYAD, Abu Ziyad [2002]: The Middle East Peace Process – Where to Next? In MA'oz et al [2002]: *i.m.* pp. 149-160